

Soetelane fond

Yms. m. 965.

8-1175.

EESTI KIRJANDUS

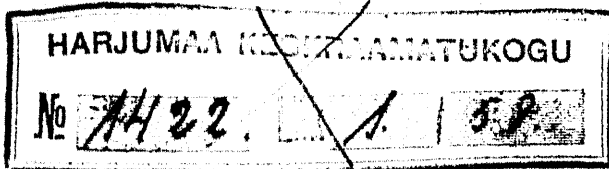
EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMKOND: J. AAVIK, A. R. CEDERBERG, M. J. EISEN,
V. GRÜNTAL, J. JÕGEVER †, A. JÜRGENSTEIN, L. KET-
TUNEN, J. KÖPP, J. LUIGA, A. SAARESTE

TEGEV TOIMETAJA **J. V. VESKI**

SP 292

KAHEKSATEISTKÜMNES AASTAKÄIK
1924

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1924

XVIII AASTAKÄIK

№ 1

Professor Dr. med. Heinrich Koppel

pühitses 29. detsembril 1923. a. Eesti seltskonna laialisel osavõtmisel oma 60. sünnipäeva. Olgu sel puhul siingi

Heinrich Koppel.

kohal pühendatud mõned read tuttava teadusemehe ja avaliku tegelase elule ja tegevusele.

Heinrich Koppel sündis 29. (17.) detsembril 1863. a. Viljandimaal Uusna vallas „Naela“ talu omaniku Jaan Koppeli ja tema abikaasa Liisa (sünd. Kosenkranius) lapsena. Haridusekäik oli üldiselt sarnane maalaste omaga, kellel tol ajal korda läks kõrgemat haridust omandada. Algus tehti kohalikus vallakoolis, selle järele jätkati õppimist Viljandi linna algkooli 2. ja 1. ja kreiskooli 3. ja 2. klassis; lühema viibimise järele Viljandi rüütelkonna (maa-) gümnaasiumis (4. kl.) astus Heinrich Koppel Tartu kroonugümnaasiumi ja jäi siia kuni lõpueksamini 1884. a. Sama aasta sügisel astus ta Tartu ülikooli, valides õpiaineks arstiteaduse. 1890. a. jõudis see töö arsti kutse omandamisega esialgsele lõpule, kuid sellele järgnesid kohe tööd arstiteaduse doktori astme omandamiseks, mis lõppesid 1891. a. väitekirja „Literärische Zusammenstellung der von 1880.—1890. in der Weltliteratur beschriebenen Fälle von Vergiftungen von Menschen durch Blutgift“ kaitsmisega. Valides erialaks kõrva-, nina- ja kurguhaigused täiendas H. Koppel oma teadmisi 1892. aastal Peterburis arstide edasiharimise kursustel ja pärastpoole sagedasti ettevõetud välismaa-reisidel paremais Lääne-Euroopa kliinikuis. Samal ajal asus ta Tartus ka era-arstina tegevusse, olles 1893. a. peale ka ülikooli polikliiniku assistendiks. 1905. a. omandas H. Koppel ülikoolis kõrva-, nina- ja kurguhaiguste eradotsendi õiguse, jäädes edasi polikliiniku assistendiks. 1917. a. sai ta sisehaiguste professoriks ja polikliiniku juhatajaks Tartus. Kui Tartu ülikool 1918. aasta suvel Venemaale Vorooneži linna üle viidi, läks ka H. Koppel ühes, kus ta õige keerulistes ja rasketes oludes 1919. aasta lõpuni töötas. 1920. a. alul kodumaale tagasi jõudnud, kutsuti H. Koppel otsekohe ülikooli sisehaiguste professoriks ning polikliiniku direktoriks ja nimetati Vabariigi Valitsuse poolt Eesti Ülikooli esimeseks rektoriks, missuguseid ameteid H. Koppel tänapäevani peab, täites ajutiselt ühtlasi ka kõrva-, nina- ja kurguhaiguste professori ja polikliiniku juhataja kohuseid.

See on õige üldistes joontes professor H. Koppeli elukäik. Kuid see iseenesest ei nõua veel mitte, et teda iseäranis silmas peetaks, ei seleta seda osavõttu, mida H. Koppeli 60. sünnipäeva kättejõudmine eesti seltskonnas loomulikult leidis. Siin on mõõduandvaks, kui palju selle elukäigu raamide vahel on olnud seda, mis kaugemale ulatub isikliku olemise ja edasisaamise piirkonnast ja astub otsekohesesse osasaamise ümbruse oluliste nõuete ja paremate püüetega, nendega enam või vähem ühte su-

lades. Sellest seisukohast järgnegu siinkohal lühike ülevaade sellest H. Koppeli tegevusest, mis otsekohese, samm-sammult kasvava ja ikka suuremat lugupidamist võitva kutsetöö kõrval H. Koppeli olemise oluliseks avalduskujukus on olnud. Selle tegevuse laadi ja ulatuse paremaks ettekujutamiseks katsume eesti avalikust elust ja Tartu eesti seltskonnast mineva aastasaja viimase aastakümne ümber mõned jooned tõmmata.

„Ärkamis-aeg“ oma romantilis-heroilise tunde- ja teoviisiga, rahvusliku kevade kohinaga ja kõrgelt käivate isamaalsuselainetega, oma hoogsalt algatatud ja armastusega kantud ning kasvatatud rahva-ettevõtetega, oma vaidluste ja tülidega oli minevikku vajunud. Rahva armastuse ja valulapsed olid õige ruttu oma kurva saatuse leidnud: Aleksandri kool elas Põltsamaal venekeelse linnakoolina õige alandlikku elu, Kirjameeste Selts Tartus pidi leppima järk-järgult kitsamaks jääva tegevuse- ja mõju-piirkonnaga, kuni ta 1893. a. kevadel võõraste käsul täielikult hinge heitis, „Linda“ vaevles Tallinnas aastaid kestvais surmakrampides, milledest pääsmist ei tulnudki. Suurem osa endisi vaimustatud avalikke tegelasi oli väsinult või pettunult täiesti eraelusse taganenud, teised „ajakohaste“ vooludega ühinedes endid võõraisse leeridesse päästnud ja nende mõtte ja tahtesuunale ikka rohkem liginemas. Need, kes oma noorusearmastusele truuks jäid, teotsesid väliseid ajatingimusi arvesse võttes rohkem iseene se ette, võimalust mööda endisi paleusi esitades ja neile poolehoidu valmistades. Ajalehist, kes avaliku elu tähtsamaiks kandjais olid, lõi „Valgus“ Tallinnas iseteadlikule Eestile väsimata surmakella, „Virulane“ pidi mõne ettevaatamata mõtteavalduse tõttu oma päevad lõpetama; Tartus kaldus „Olevik“ aastast aastasse ikka rohkem oma nõrkuse ja teiste tubliduse äratundmisele, leides väikese eesti rahva õnne võimalikult lähedas ühinemises suure vene rahvaga, mille juures kõige muu kaotamise puhul isegi vere alalhoidmine suur rahvusline saavutus pidi olema, „Postimees“ püüdis ärkamisaja paleusi päästa, Eesti omapärase arenemise õigust ja võimalust tõendada, rahvuslikku meelt äratada ja hoida, tehes seda rohkem sooja südame õhutusel kui kainelt ja sügavalt läbimõeldud ja selgitatud seisukohalt, sellepärast tihti saamatult ja naiivselt. Ja Tartu Eesti seltskond? Haritlased, niipalju kui neid oli, koonduisid enamasti Eesti Üliõpilaste Seltsi ümber, kus Dr. Hermann'i maja tähtsamaks seltskondliku läbikäimise kesk-kohaks oli paljude aastate jooksul; teised kodanikud olid

endid, niipalju kui nad üldse seltskondlikust elust, mis eesti nimega ühendatud, osa võtsid, peaasjalikult „Vanemuisesse“ koondanud. Seal tehti eesti näitemängu loomise alal teatava eduga jõukohaseid katseid, edendati väikeselt laulu ja üldist seltskondlikku elu. Eesti rohkem haritud ringkonnist see elu ja tegevus üldiselt ometi eemal, võõrale noorsoole olid „Vanemuise“ piduõhtud tihti oma nooruse ülemeelikuse ja selle juures eesti rahva vastu ülbe halvaks panemise avalduse juhuseks; isegi eesti väikesearvulise akadeemilise pere liikmete hulgas leidis neid, kelle rahvusline tunne ja enesest lugupidamine neid ei keelanud võõraste eeskujul eesti seltsis „skandaali“ tegemisega iseennast alandamast... Oli veel haritlasi ja tegelasi, kes enam-vähem isoleeritult seistes või väikesisse ringidesse liitudes avalikust elust osa võtsid, oli üksikuid laiemalt kavatsetud üld-ettevõtteidki, kus suuremad hulgad üksteist ajuti leidsid, kuid üldiselt puudub ühendav mõte, puudub nagu alus, millel seista, ja siht, mida taotella. Elatakse ikkagi rohkem oma ette, lepitakse vähema nokitsemistööga, ollakse rahuldatus üksik-ettevõtte kordaminekuga. Kõige selle juures oli aga ka juba, nagu üksikud sündmused ikka selgemini näitasid, teatav sisemine reaktsioon selle jõuetuse ja selgusetuse vastu alanud. Juba 1892. aasta alul E. Kirjameeste Seltsis nooremate haritlaste õhutusel ja kaastegevusel toimepandud puhastamiskatse näitas, äpardamisest hoolimata, et siin tegemist ei olnud mitte ainult juhulise nähtusega; 1894. aasta juubeli-laulupidu andis juba suuremaid võimalusi, vaatamata kõigi väliste takistuste peale, mis suurt ettevaatlikkust nõudsid, rahvusliku iseteadvuse tule õhutamiseks ja jõudude koondamiseks. Mõnd aega käimasolevad katsed, avalikku häälekandjat soetada, mis rahvusliku seisukoha kindluse, sihi selguse ja vaimlise jõu ulatuse tõttu uue elu sünnitajaks ning kandjaks ja rohkem arenenud rahvaliidmete koondajaks tervel maal võiks olla, jõudsid soovitud lõpule, kui 1896. aastal „Postimehe“ omaniku vahetuse tõttu selle tähtsama lehe toimetus cand. jur. Jaan Tõnissoni kätte läks.

Juba varemalt vaikselt alanud rahvusline uuestisündimine omandab aast-aastalt ikka selgema ilme. Endisest peaasjalikult tunderahvuslusest kasvab välja rahva sügavalt tuntud elunõudeid silmaspidav, teravalt nähtud põhimõtteid järjekindlalt teostav ja oma seisukorda tõsiselt, kuid kainelt hindav iseteadlik rahvusline mõtte- ja teguviis. Rahva elupinnalt üksteise järele üleskerkivad ettevõtted

nõuavad järjest alati valmisolevaid, oma tööjõudu ja oskust üldsuse teenistusse andvaid töölisi. Üheks neist on algusest peale Heinrich Koppel, kelle tarvis ikka uued ülesanded leiduvad. Esitame siinkohal mõned jooned H. Koppeli seltskondlikust tööst, ilma et üksikasjus täielikkust taotada.

Algust tehku lühike pilk tegevuse peale Eesti Üliõpilaste Seltsis, mis laiemaile ringkonnile vähem tuttav, millel aga kindlasti suur tähendus on olnud H. Koppeli, nagu ka paljude teiste eesti haritlaste ja avalikkude tegelaste ettevalmistuse ja arenemise kohta.

1884. a. sügisel Tartu alma materi kodanikuks saades astub H. Koppel otsekohe Eesti Üliõpilaste Seltsi, kellega juba koolipõlves sidemed sõlmitud. Seltsis olles on H. Koppel elavalt tegev seltsi huvides. Juba aasta pärast hakkab ta kaasvõitlejate valimise põhjal seltsis mõnesuguseid ameteid pidama, natuke hiljemini, 1886. a. I poolaastal, on ta juba abiesimehena ja laekahoidjana eestseisuses tähtsal kohal. Kolme poolaasta jooksul, 1887 II—1888 II, juhatab ta siis alatasa kasvavat ainust eesti üliõpilaste ühendust esimehena. Pärast ülikooli lõpetamist jääb H. Koppel vilistlasena alati ligidasse ühendusse Eesti Üliõpilaste Seltsiga, olles 1895. a. peale vilistlaskogu asjaajaja ehk tegev esimees. Sellena aitas tema peale üldise koondamis- ja korraldamistöö nõuga ja teoga iseäranis selleks kaasa, et Eesti Üliõpilaste Selts 1902. a. oma kodu võis saada. Need, kes toleaegeid olusid Tartus tunnevad, teavad, kui palju ettevõtlikku julgust, visa tööd ja ohvrimeelt selle oma aja kohta õieti suure ettevõtte lõpuleviimine nõudis. Et see kõigi raskuste kiuste ometi korda läks, see on küll suurelt osalt H. Koppeli teene. Eesti Üliõpilaste Seltsi sisemiseski arenemises ei võinud H. Koppel ainult vaatleja osaga leppida. Kui seltsis käärimine ja liikumine tõusis, mis enesele sihiks seadis võõrastelt ülevõetud, eesti iseteadlikule hingele võõraste, loomuliku enesetunde ja rahvusliku iseolemise arenemist takistavate, isegi halvavate vaadete ja kommete kõrvaldamise, liikumine, mis 1898. aastal V. Reimani, J. Tõnissoni ja O. Kallase tõukel kindlama kuju omandas ja siis alatasa kasvas, oli jällegi H. Koppel see, kes uutest tõdedest olenevate põhimõtete teostajana sel määral, kuidas teatav tõde omaks saanud, rahuliku järjekindlusega, tarvilikul korral järske vastolusid vastastikusele teineteisest arusaamisele aidates, ajakohasema seisukorra loomise kindlustamiseks töötas. Võib ütelda, et neis palju aastaid kestvais ägedais võitlustes

seisukoha võtmiseks üksik-küsimustes tarvilik sisemine julgus mõnigi kord alles siis tekkis, vähemalt neil seltsiliikmetel ja vilistlastel, kes järsu edasitormamise tempoga mitte ei saanud sisemiselt ühineda, kui vilistlaste asjaajaja, põnevamailgi silmapilkudel tasakaalu mitte kaotades, rahulikult ja kainelt seisukorda oli analüseerinud ja asja nii-ütelda küpseks teinud.

Varssi pärast arstitegevuse algamist Tartus (1892) rakendab H. Koppel enese avaliku seltskonna töösse, kuhu ta vahet pidamata tänapäevani on jäänud. 1893. a. mai-kuus valitakse ta Tartu Eesti Käsitöölise Abiandmise Seltsi esimeheks, missugusele kohale ta kuni 1895. a. alguseni jäi. Peale seltsi sisemise korraldustöö on H. Koppeli pea-ülesandeks siin küll 1894. a. „Vanemuise“ ja Käsitöölise Abiandmise Seltsi poolt ühiselt toimepandud juubeli-laulupidu ettevalmistamine ja korraldamine. Toimides laulupidu toimkonna tegeliku juhatajana aitab H. Koppel tähtsal määral selleks kaasa, et pidu juhtimine ja korraldus peaasjalikult omal jõul teostatakse ja nõnda seltskonna usaldus enese vastu kindlustust leiab.

Edasi järgneb üks uus ülesanne teisele. Ei ole küll mingit silmapaistvat ettevõtet kohalikus Tartu ega üldises Eesti elus, millest H. Koppel eemale oleks jäänud. Kui „Postimehe“ uuendamise küsimuses lahendust otsitakse, siis on H. Koppel loomulikult nõu ja teoga selleks kaasa aitamas, et leht uuel toimetusel ilmuma saab hakata.

1899. a. peale võtab H. Koppel Tartu eesti Peetri koguduse vabastamisest saksa eestkostmise alt ja uuel alusel korraldamisest tegevalt osa, olles siis 20 aasta jooksul koguduse nõukogu esimeheks. Et Peetri kogudus esimesena edenenuid nõuete kohase põhikirja ja korralduse sai, selle eesti kirikuolude kohta tähtsa sündmuse võib küll suurelt osalt H. Koppeli arvesse panna. Kui üldise venestamise ajajärgul Peetri kogudus suutis omale ajakohase koolimaja ühes tarvilikkude koguduse ruumidega üles ehitada ja emakeelse kooli avada, siis on siin jällegi iseäranis H. Koppeli äratav ja juhtiv kaastöö otsustavalt mõjuv olnud.

1904. aastal sai oma liikmete suurele enamusele vastavalt eesti ringkondade juhitaavaks Liivimaa Linnade Hüpooteegi Selts. Juhatajaks direktoriks valiti nagu iseenesest mõistetavalt H. Koppel, kelle juhatusel korda läks seltsi õige hädaohtlikust seisukorrast, millesse teda endised võimalolijad, oma tarvitada olevaid abinõusid sihikindlalt ära kasutades, püüdsid tõugata, üle aidata. Kauemat aega jäi H. Koppel siingi mõjuvale kohale.

Kui vana „Vanemuise“ maja ärapõlemise järel (1903. a.) seltsis ja üldse Tartu eesti seltskonnas elavat tarvidust tunti uue, ajanõuete-kohase ja eesti rahva arenemisastmele ning väärtusele vastava kunstihoone ülesehitamise järele, siis kutsuti jällegi „Vanemuise“ esimeheks H. Koppel. Tema väsimata hooel ja järelejätmata visaduse toetusel valmis ka see esimene suurem eesti seltskonna kodu, mis eeskujuks ja äratajaks sai samasuguste ehituste tõusmisele Tallinnas ja teistes kodumaa linnades, 1905. a. revolutsiooni ja 1906. a. surveaja läbi tekkinud raskustest hoolimata õnnelikult ja kindlustati tema aineline seisukord, nõnda et võõrad oma kahjurõõmsate ennustuste ja omakasupüüdlikkude ihaldustega häbisse jäid, eesti seltskond aga suurt hoogu ja julgust juurde sai eesti teatrile kindla aluse panemiseks, muusika edendamiseks ja üldiseks kultuuritööks.

Üldistes joontes samalaadiline on H. Koppeli kaastöö teistes seltsides ja ettevõtteis. Kui 1902. a. Tartus esimene Eesti Laenu- ja Hoiu-ühisus asutatakse, siis valib Eesti Põllumeeste Selts, kellest ühisus välja kasvanud, H. Koppeli oma asemikuks (kuraatoriks) Laenu- ja Hoiu-ühisusse. Oli iseäranis tähtis, et „Linda“ katastroofi läbi hävitatud usaldus eesti majandusliste ettevõtete vastu jällegi uuesti ärkaks ja püsima jääks. „Bergmanni Abiraha“ juhatuse liikmete hulgas ei tohtinud H. Koppel iseenesest mõistetavalt mitte puududa. Kui 1905. aastal Eesti Kirjanduse Seltsi asutamise kavatsused käima pandi, siis oli H. Koppel loomulikult ka asutajate hulgas, ja seltsi elluastumisel 1907. a. valiti ta asemikkudekogusse ja esimehe abina eestseisusesse, kuhu kauemaks ajaks jäi. Viimasel ajal on H. Koppel, kes kodumaa tundmaõppimise, eriti looduse vastu juba varemalt huvitust äratada püüdnud, iseäranis tegev kodu-uurimise toimkonnas, olles selle juhataja pärast prof. Granö Tartust lahkumist. Kui 1906. a. võimalus avanes haridusetöö otstarbekohasemaks korraldamiseks, eriti emakeelsete koolide avamiseks, siis oli H. Koppel otsekohe osaline Tartu Noorsoo Kasvatuse Seltsi ellukutsumisel ja esimese emakeelse tütarlaste-keskkooli rajamisel. Eestseisuse ja kooli kuratooriumi liikmena aitas emakeelse kooli veendunud poolehoidja elavalt selleks kaasa, et tütarlastekool oma korralduse ja ainelise seisukorra poolest kindlal põhjal võis seista, eriti omale nõuetekohase maja sai üles ehitada. Eesti Rahva Muuseumi Seltsi elluastumisel pidi H. Koppel muidugi ka selle seltsi juhtimises kaastegev olema. Kui 1912. a. eesti arstid olude sunnil endid Põhja-Balti Arstideseltsi nime all ligemalt koondavad, siis

on iseenesest mõistetav, et H. Koppel seltsi juhatajaks valitakse. Seda nõuab lugupidamine H. Koppeli isiku vastu, iseäranis aga usaldus tema organiseerimisvõime ja tööjõu vastu.

Selle mitmekesise seltskondliku tegevuse kõrval ei läinud H. Koppelist mööda ka juhused otsekohesest poliitikaelust osavõtmiseks. Kui Tartu linnas eesti valijate-ringkonnad kindlama korralduse alusel iseteadlikumalt esinema hakkasid, siis oli H. Koppel eesti linnavolinikkude hulgas, ja kui Vene riigivolikogu valijamehi Tartust tuli välja saata, oli jällegi H. Koppel kõige kolme duuma valijameeste hulgas kubermangu valimiskogus, kus tal mõnikord tähtis osa oli täita eesti ja läti valijameeste tegevuse ühtlustamises.

Viimaks olgu rõhutatud, et H. Koppel iseseisvas Eestis kõike oma võimist, oskust ja vilumust on annud Eesti Ülikooli korraldamise ja ehitamise teenistusse. On arusaadav, et H. Koppeli tagasitulemist ülikooli ellukutsumise alul sügava rahuldustundega tervitati. H. Koppeli tegevus rektorina äratav vastuvaidlemata tunnet, et neis tihti õige keerulistes ja rasketes seisukordades, mis tingitud osalt meie oma majanduslisest ja vaimlisest olukorrast, osalt ülikooli laialiste asutuste väga mitmekesistest tarvidustest, osalt mitmest rahvusest ning mitmesugustest oludest pärit olevate ja nende järele meie seisukorda hindavate õppejõudude koosseisust, H. Koppeli kindel usk Eesti kõrgema teaduseasutuse eluvõime sisse, visa järjekindlus ja rahulik asjalikkus olulist ülesannet siitsaadik on täitnud Eesti Ülikooli ajaloos.

Mitmekülgne töö ja tegevus viis H. Koppeli paljudele elulistele küsimustele ligidale ja sellest järgnes tarvidus tihti avalikult sõna võtta. Loomulikult oli H. Koppeli avalikkude esinemiste aineks kõige pealt tema otsekohene eriala. Juba üliõpilasena alustatud arstiteaduslikkude teadmiste laialilaotamist kõnede kaudu jätkas H. Koppel kogu oma tegevuse ajal, misjuures arstiteadusliste ainete kõrval tähelepanu leiavad ka loodusteaduslised, tarbekorral üldhariduslised ja ühiskondlikudki küsimused. Nagu kõnes, nii valitseb H. Koppel ka kirjas täiesti oma aine üle. Kirjanduslise tegevuse algus ulatub tagasi avaliku tegevuse algjärku, mil „Postimehes“ ilmuma hakkasid H. Koppeli sulest terviseküsimusi selgitavad artiklid. Asjata oleks püüdagi loendada kõiki neid mitmekesiseid nähtusi valgustavaid kirjutusi, mis aastate jooksul ajalehe veergudel ilmunud. Iseäralist tähelepanu kirjanduse alal väärib H.

Koppeli tegevus arstiteaduslise ajakirja „Tervise“ toimetajana. Kui „Postimees“ 1903. aastal oma lisana „Tervist“ hakkas välja andma, siis sai H. Koppel kohe tegevaks toimetajaks ja oli selleks kuni „Tervise“ seismajäämiseni 1910. a. lõpul. Kui „Tervis“ 1913. a. Põhja-Balti Arstide-seltsi kuukirjana uuesti ellu ärkab, on H. Koppel jällegi tegeiikkude toimetajate eesotsas. Kõigis „Tervise“ aastakäikudes leidub rida pikemaid ja lühemaid kirjatöid H. Koppeli sulest. Ilma neid üksikasjalikult nimetamata võib välispidi vaadates konstateerida, et H. Koppeli toimetajatöö on avaldunud iseäranis viljakas kaastöös; sisuliselt aga ei saa lahti tundest, et H. Koppel eluga alati sammu pidades erksalt ja tabavalt reageerub elulistele nähtustele. Nii ei ole tema kirjutused mitte ainult akadeemilised harutused, vaid otsekohesed vastused ümbruskonna elus liikuvaile küsimusile ja suudavad lugejale ikka mõnes olulises nähtuses tarvilikku orientatsiooni ning kasulikku juhatust anda. Nagu H. Koppel kõnes osav populariseerija on, on talle iseäranis ka kirjas omane lihtsus ja selgus, aga selle juures ikka teaduslik asjalikkus, mis usaldust äratab.

Viimaks olgu veel tähendatud, et H. Koppel aega on leidnud ka puht-teaduslisel alal tegev olla. Siin on ta peaaegjalikult, olles 1891. a. saadik „Muuli“ leprosooriumi juhatajaks arstiks kuni 1917. aastani, oma tähelepanekuid pidalitöbe kohta teaduslikult formuleerinud ja rea artikleid arstiteaduslistes ajakirjades avaldanud.

Lõpuks veel kaks küsimust: Kas on H. Koppel ja tema tegevus puudustest täiesti vabad? Ei, seda ei arva H. Koppel ise ka mitte ja ei nõua, et teisedki seda temast arvaksid. Kuid ei ole tarvidust neid otsida, tähtsam on neid H. Koppeli olemuse üldjooni tabada, mis jääva väärtusega ja ülesehitava tähendusega. Ja edasi — kas on H. Koppel üksinda kõik olnud ja ära teinud, nii et teised tema kõrval mitte midagi ei tähenda? Ei, — ka seda mitte. H. Koppelil ei ole viisiks teisi kõrvale tõrjuda või ära varjata, ta on töömees, kes tööd teeb ühes teistega külg külje kõrval. Selle juures ei ole temale mitte omane kerglane rabelemine või enese hiilguse otsimine, vaid igal pool leiab H. Koppel oma ülesande ja täidab seda, oma võimist täielikult ära kasutades. Ei püüa H. Koppel kohti ega ameteid, need otsivad teda, kuid H. Koppel ei lase mitte tööl ennast otsida, vaid töö ja tööline leiavad teineteist loomulikult ja otsekoheselt.

Kokku võttes näeme Heinrich Koppelis üht tähtsamat ja mõjuvamat meestest iseseisvuse eel käival aja-

järgul. Tema tegevus algab ajal, kus hädatarvilikuks nõudeks on põhjalikult läbikaalutud ettevõtete ja sihikindlalt saavutatud tegelikkude kordaminekute kaudu muuta sisemiste pettumuste ja välise surve läbi tekkinud ükskõiksust ja julgusepuudust elavaks vaimustuseks ning teorõmuks ja orjameelset võõraste ees ära kadumist iseenesest lugupidamiseks ja enese eluõiguse sisse uskumiseks.

H. Koppeli siia maalse tegevuse suurem osa leiab maad ajal, kus isamaalsus veel ei ole kroonu asjaks saanud, mis mõndagi hiljuti alles ükskõikselt eemalt vaatajat või koguni vastaste leeris ennast õige kodus tundjat korraga üles upitab au ja kasu toovaile kohtadele, vaid kus tarvis oli töötada ning ustavaks jääda oma paleustele igasuguste võimumeeste kiuste ja võimul olevate ringkondade vaimlisest ning majanduslisest survest hoolimata, — H. Koppel kaotas arstina oma laialise saksa soost abitarvitajate ringkonna, kui ta Hüpoteegi Seltsi etteotsa astus; ajal, kus avalikkude ettevõtete kavatsemisel mitte ei saanud seista esimesel kohal suurepärase eelarve ja tegevusekava kokkuseadmine ja siis valitsuselt abiraha nõudmine, vaid kus tuli väikeselt alates kõiki võimalusi piinlikult läbi kaaluda ning arutada ja suurema hoolega otsida allikaid isegi väikeste kulude katmiseks, tihtigi oma õlad alla toetada rängalt rõhuvale majandusliste kitsikute koormale; ajal, kus eesti seltskonnas küll rahuldustundega nähti haritlast väiksemastki tasust unistamata üldsuse huvides tööd tegevat ja seda tööd temalt nõuti, kuid otsekohese kutsetöö alal teda alles siis ligemalt hakati tähele panema, kui hoolsuse ja oskuse läbi võõraste juures lugupidamine võidetud, — H. Koppeli tee eesti soost abitarvitajate suurema osa juurde läks laialise tuttavaks saamise kaudu otsitud arstina saksa ringkondades, nagu seda temale arstliku tegevuse alul vanem saksa ametivend ette kuulutanud, heatahtlikult soovitades eestikeelset nimetahvliit ükselt ära võtta; ajal, kus Eestis tõsisem ühiskondlik erinevamine teostus ja ühes sellega üksiteisest arusaamise suhtes järk-järgult vaesemaks jääd. Heinrich Koppel on kõigis neis välistes ja sisemistes muutuvais oludes ja tingimustes, isiklikud elamused veel juurde arvatud, ise alatasa sisemiselt kasvades täiesti täitnud silmapaistva koha Eesti arenemisloos. Mitte heerooldina, kes mõtete uudsusega ja esinemishiilgusega meeli kütkestab ja hulki tormates edasi viib, vaid võitlejana, kes iseteadvusega järjekindlalt positsioonist teise sammub ja kättesaadud seisukohtade kindlustamises otsustavalt tegev

on. Heinrich Koppeli olemises näeme nõnda kehastuvat tihti ülistatud eesti tahtekindlust ja visadust, tema tegevuses esineb läbilõikena mõjuv osa eesti elust ajajärgul, kus, ilma et sellest otsekohe teadlik oleks võidud olla, nagu mingi sisemise inspiratsiooni sunnil valmistati pind ja loodi jõud rippumata ja iseseisva Eesti astumiseks päikese-
paistele otsustaval silmapilgul. Võib ainult õiglaselt soovida, et Heinrich Koppelile veel kaua oleks õnneks antud ja palgaks pandud seista vaba Eesti ehitamise ja kindlustamise töös.

J. Köpp.

Koidula luuletused.

Tema 80. sünnipäeva puhul.¹⁾

Seni veel ilmumata, aga lähemal ajal ilmuvate Koidula luuletuste väljaandmisel on juba oma ajalugu. Et ma asjale kaunis lähedal seisnud, tean sellest natuke jutustada.

See oli 4. või 5. augustil 1886, kui vanemate juurest Veliselt Tallinnasse jõudsin, et sealt edasi Ingerimaale Lembalasse koha peale sõita. Nagu varematel läbisõitudel, peatusin seegi kord Dr. H. Rosenthali juures. Tallinnas ei tabanud ma teda ometi kottu; ta oli veel Kroonlinna teekonnal. Kuulsin vaheajal, et Koidula pikema põdemise järele surnud ja Dr. Rosenthal ta matusele sõitnud. Nagu tuttav, oli Dr. Rosenthali proua Eugenie — Koidula õde. Tallinnas seletati mulle, et Dr. Rosenthal iga rongiga võib tagasi jõuda. Ma ei oodanud kuigi kaua, kui juba Dr. Rosenthal matuselt tagasi tuli. Jäin umbes päevaks veel Tallinnasse ja kõnelesin temaga palju Koidulast. Mõni aasta varemini oli J. V. Jannseni kirjatööde väljaandmisega hakatust tehtud. Tähtendasin omalt poolt, et vaja oleks vähemalt Koidula luuletused välja anda. Ta 1866. a. ilmunud „Vaino lilled“ ja „Emajõe õöpik“ olid ammu

1) Et vaimliselt püsivana meie keskel edasielava silmapaistva eesti naisluuletaja maine kaju kaugusesse ei vaibuks ega kahvatuks, peame oma armsaks kohuseks käesoleval mälestusekännisel Koidula kaju ta omasteringis seega pisut meelde tõusetada, et alamaljärgneva kirjutuse kaasas mõned pildid avaldame. — Koidula õemes Dr. Heinrich Rosenthal hoidis kõiksugused mälestised hoolega alal, eriti need, mis J. V. Jannseni peresse puutuvad. Sealt on kõige suurem kogu Koidula ja ta omaste pilte siis ka Dr. H. Rosenthali kadunud poja, prof. Elmar Rosenthali abikaasa pr. Edith Rosenthali omanduseks siirdunud, kust muu seas siin esinevad pildid meile lahkesti tarvitada on antud. E. K. toim.

juba tagaotsitud varanduseks saanud; hiljemini oli ta luuletusi ajalehtedes avaldatud, üks osa aga, nagu teadsin, tänini alles trükkimata. Minu ütluse peale seletas Dr. Rosenthal, et Koidula kirjatööde trükkiandmine juba sugulaste seas harutusele tulnud ja ta Kroonlinnas viibides Koidula paberite korraldamisega tegemist teinud. Omalt poolt arvasin, et esimeses reas tuleksid Koidula luuletused trükis avaldada. Selle poole kaldus ka Dr. Rosenthal. Veel avaldati mõtteid, et vähemalt luuletuste trükkitoimetajaks kõige kohasem oleks Paistu õpetaja J. Bergmann, kellele Koidula isegi oma elupäevil seda tööd soovitanud.

Sel puhul arvasin, et ise pea Peterburis Koidula mehega Dr. Eduard Michelsoniga kokku puutun. Dr. Rosenthal kõneles nimelt, et Dr. Michelson pea Peterburisse minna. Ma ei tunnud seekord Dr. Michelsoni ja ta proua vahelkorda ligemalt ega olnud Rosenthalidelt selle kohta seletust kuulnud. Dr. Rosenthalil ütlust Dr. Michelsoni Peterburisse mineku kohta mõistsin nii, et mees pärast proua surma leina pärast enam ei taha Kroonlinnas asuda ja sel põhjusel Peterburisse kolib. Dr. Rosenthalilt ma asja kohta ligemaid teateid ei küsinud ja jäin sedaviisi vääralt arvamisele. Alles mõne kuu pärast selgus mulle mu võõriti mõistmine: Dr. Michelson ei mõtelnudki lahkuda Kroonlinnast, kus ta juba laialdase praksise oli saavutanud. Et Dr. Michelson jäi Peterburisse kolimata, ei pääsnud ma Koidula käsikirju nägema.

Sellevastu sain pea J. Bergmannilt teate, et Dr. Michelson olevat Koidula järelejäanud paberid tema kätte saatnud, palvega, kõige esmalt luuletused trüki jaoks valmis seada.

Nagu hiljemini kuulsin, võttis J. Bergmann töö kohe käsile. Koidula järelejäanud paberite kõrval tuli ka trükitud töid läbi vaadata, õigem ütelda, neid kokku otsida, sest nende jaoks puudusid käsikirjad ja nimestikud. J. Bergmann sõitis kaheks nädalaks Tartusse, kus ta kõik ajalehed, milles Koidula töid oli võinud ilmuda, aga ka kalendrid ja raamatud aastaist 1860—1886 läbi vaatas ja luuletaja tooted üles otsis. Kirjutas ise ja palus teisi appi kirjutama, kuni kõik materjali kokku sai.

Koidula vend Dr. E. Janssen oli sel ajal Tartus tšensor. Ta lubas käsikirja tsenseerida, kui see nii on kirjutatud, et võib kirjutusi lugeda. Väheses aja pärast ei võtnud J. Bergmann käsikirja ümberkirjutamist tsensuuriväärilisse kujusse ette, seda enam, et ta oma töö eest vaevatasu ei nõudnud peale otsekoheste kulude, — vaevatasu talle ka

ei pakutud. Ta tegi töö asja-armastuse pärast. Kokkukogutud luuletused, arvu poolest 275, andis J. Bergmann 1887 Dr. E. Jannseni kätte tsenseerida, kuna Koidula pärijad lubasid käsikirja varssi trükki toimetada ja Bergmann trükiparanduse toimetada. Dr. Jannsen oli sel puhul ühtlasi Dr. Michelsoni asjaajaja. Kindlasti loodeti, et Koidula luuletused veel samal aastal ilmuvad või hiljemalt 1888. Käsikirjale on J. Bergmann kirjutanud: Tartus 1888, ... trükk ja kirjastus.

L. Koidula noores eas,

oma luulevõime õitsengul, täis elurõõmu, energiat ja mureta noorusejõudu, alles puutumata elutormide kibedusest.

Paraku ei jõutud kavatsustest kaugemale. Iseasi valmis käsikiri, iseasi trükkimine. 23. juunil 1888 Kroonlinna asumise järele puutusin Dr. E. Michelsoniga tihti kokku; ta käis mitmel puhul minu pool ja mina tema pool, seda enam, et ta üksvahe meil koduarstina teotses. Dr. Michelson asus sel ajal veel Gospodskaja uulitsas Nikitini majas, vastu vene kirikut; seal oli ta juba mõnda

aega ühes Koidulaga elanud. See näotu puumaja sattus hiljemini apteeker Christianseni omanduseks. Uus omanik laskis pärastpoole selle vana puumaja maha lõhkuda ja selle asemele kolmekordse kivimaja ehitada. Dr. Michelson oli sunnitud vanast korterist lahkuma. Uue korteri leidis ta minust 5 minuti tee kaugel Liiva ja Bogojavlenskaja uulitsa nurgal Guljajevi majas, kuhu ta eluotsani jäi. Samas majas, ainult teises korteris, elas pärast Dr. Michelsoni surma ka ta tütar Hedvig, kuni ta viimaks Peterburisse kolis.

Kroonlinnas asudes ja Dr. Michelsoniga kokku puutudes juhtisin jutu Koidula luuletuste väljaandmise peale. Dr. Michelson vastas mulle, et J. Bergmann trüki jaoks küll käsikirja valmistanud, aga selle trükkiandmine esiotsa veel viibib, sest et mõned asjasse puutuvad küsimused alles selgitamata. Umbes aasta pärast asja edenemise kohta aru pärides sain vastuse, et asi seni sugugi ei ole nihkunud. Niipalju kui aru sain, takistas alguses luuletuste trükkiandmist rohke honorari nõudmine. Ei tohi ütelda, kas sündis see minu järelepärimiste peale või mis põhjus tõuke andis, igatahes hakkas Dr. E. Michelson ennast viimaks luuletuste väljaandmise asjus liigutama. Kümme-kond aastaid pärast käsikirja valmimist sai J. Bergmann Dr. Michelsonilt kinnitatud kirja, milles see J. Bergmanni poolt mulle saadetud kirja järele kirjutab: „Tema olla kuulnud, et Koidula laulud minu käes seista. Talle olla huvitav teada saada, kes mulle seks voli annud ja mis asi mind ajanud neid laulusid oma juurde võtma ja oma juures pidama. Mina arvasin, et Dr. M. mälunõrkust põeb, ja kirjutasin temale asjaloo otsast otsani ja ütlesin, et mina sellest saadik, kui ma need kirjad Dr. Jannseni kätte andsin, enam midagi ei tea ega anda või. Siis tuli jälle lühike kinnitatud kiri: mina pidada sedamaid Koidula kirjad tema, Dr. M. kätte läkitama. Mina vastu: Minu käes ei ole midagi, mina olen palju vaeva näinud, ainult rahakulu 60 rubla kannud, seda mitte tagasi saanud ega oma vaeva eest saanud, ja nüüd nõuab tema veel minu käest, mis juba tosin aastaid tagasi tema asjaajaja Dr. Jannseni kätte olin annud. Siis tuli kinnitatud kiri: Dr. Jannsenit ei pidada temale nimetatama; minu kätte olevat tema käsikirjad saatnud, mina pidada need välja andma; kui mina nad Dr. Jannseni kätte annud, siis pidada ma nad Dr. Jannseni käest välja nõudma. Mina vastasin: Tahan katsuda; kui kätte saan, siis saadan, kui ei, siis ei. Kirjutasin Tartu ja palusin head tuttavat Dr. Jannseni käest

need kirjad minu nimel välja paluda ja minu kätte läkitada. Dr. Jannsen ei olnud annud, aga oli ometi ütelnud, mina pidada direkt temaga verhandeln. Seda tegin. Kohe sain käsikirja kätte, aga ühtlasi kaaskirja: „Ära usu Dr. M.: tema sarnast teist ilmas ei ole; kui käsikiri tema käes, siis on ta eesti rahvale igavesti kadunud; aga Sina tead, ¹⁾ mu õe viimane soov oli, ja sellepärast tead Sa ka, mis Su kohus teha on!“

Nüüd tegin ma eneses otsuseks: Selle käsikirja hoian kui enese oma alles ega anna teda kellelegi välja; Dr. M-le

Johann Voldemar Jannsen,

L. Koidula isa — „Aus Eesti Postimees“, nagu tema Peterburi sõbrad kirjutasid temale ta hõbepulma mälestuseks annetatud kenale eesti hõbekannule.

aga kirjutan uue puhta käsikirja ja läkitan selle temale kätte. Seda tegin. Aga ehk ma küll ööd appi võtsin, pikk käsikiri, peale 300 lehekülje, viitis aega ja mitu nõudmiskirja tulid veel, enne kui sain ära saata. Saates nõudsin: käsikiri pandagu nõnda trükki, nagu mina ta olen kirjutanud; trükiparandamine antagu minu kätte;

1) Siin puudub kirjas „mis“.

omal ajal väljaantud 60 rubla antagu mulle nüüd kohe tagasi. Siis tuli kiri: Tähendatud 60 rubla läkitada tema, Dr. M., mulle kohe; käsikiri tulla õp. (!) Freifeldti poolt läbi vaadata; Dr. Hurti ei saada ta mitte ära unustama. Uueks aastaks sain tõesti oma 60 rubla kätte. Siis sain kirja: kas olla need hässitavad laulud „Su priiust olid matnud“ ja 5 teist juba enne trükitud või paljalt käsikirjas? Vastasin, nagu teadsin, ja tõendasin, et need kellegi hässitavad laulud ei ole, vaid laulupärlid. Dr. M. jälle: Niisuguseid laulusid ei või tema oma proua laulude seas sallida. Mina: Kui need laulud välja jäävad, siis ei maksa seda kogu üleüldse mitte välja anda, sest peaterad puuduksid. Pealegi oleks see ilmaaegu neid välja jätta: iga eestlane tunneb neid ja neid on ei tea mitu korda juba trükitud. Siis nõudis: mina andku üles, missugused laulud üksi käsikirjas olnud ja missugused trükitud ja kus nimelt. Kirjutasin sellekohase nimekirja. Dr. M. jälle: Mina olla korra ütelnud, et Koidulal 375 laulu olla, minu käsikirjas olla aga kõigest 275; sedamaid pidada mina puuduvad 100 laulu välja andma; pealegi puududa „käsikirjas“ üks laul, sest sääl olevat kõigest 274 ja nimelt lehekülj X; mina kirjutavat „Emajõgi“, aga Koidula raamatus seisvat „Emmajõggi“; mit welchem Recht haben Sie das verändert? Vastasin: Koidulal ei ole iial 375 laulu olnud, vaid 275; sellepärast ei või mina neid nõutud 100 laulu temale saata; käsikirjas oli 275 laulu; puuduv laul on küll piiskopi juures ära kadunud, aga ma läkitan ta sõnad uuesti; siin nad on; „Emajõgi“ kirjutan mina ja kirjutab Koidula ise ka, aga oma esimestes lauludes tarvitas ta veel „vana kirjaviisi“ ja seal kirjutatakse „Emmajõggi“. „Koidula laulud“ on rahvale kirjutatud, sellepärast olen kõik nüüdses kirjaviisis kirjutanud. Es mag ja einem Linguisten interessant sein den orthographischen Werdegang Koidulas zu beobachten, das Volk lässt so etwas kalt, das Volk will die Lieder in der heutigen Orthographie haben und in derselben habe ich sie kopiert¹⁾. Selle peale tuli kinnitatud kiri: kohe, kui selle kirja kätte saan, pidada mina kõik Koidula käsikirjad, mis minu käes on, Dr. M. kätte Kroonlinna saatma! Saatsin veel selsamal päeval iseäralise käskjalaga minema. Ise ütlesin abikaasale: „Nüüd olen jaburist lahti!“ Sest saadik ei ole ma, Jumal

1) Eesti keeli: Keeleteadlasel võib huvitav olla Koidula ortograafilist arenemist tähele panna, rahva jätab see aga külmaks, rahvas tahab laule praeguses kirjaviisis saada ja selles olen ma nad ära kirjutanud.

tänaud, Dr. Michelsoni käest enam kirja saanud. Ei soovigi seda.“ —

Nii J. Bergmanni 1902. a. kirjutatud kiri, milles ta ülevaate annab „Koidula laulude“ käsikirja asjus. Nii palju kui ma aru saanud, algas tal kirjavahetus käsikirja ärasaatmise pärast 1898. Bergmanni teine, 11. dets. 1900 kirjutatud kiri täiendab viimati nimetatud kirja. Selles teises kirjas kirjutab Koidula laulude korraldaja: „Mina (tähendab: J. Bergmann) ¹⁾ nõudku käsikiri Jannseni käest välja ja läkitagu piiskopp Freifeldti kätte! Viimane

Emille Jannsen (sünd. Koch),

L. Koidula ema. Oma vanemate kodus hellitatud, mehekodus alatasa haiglane, ei võinud ta oma kodusele ümbrusele mitte just päikesepaistelisenä tunduda. Elas kõrge vanaduseni.

nõudmine pahandas mind nõnda, et ma Dr. Michelsonile vastustki ei annud, sest see oleks liiga sarviline olnud. — — Sain käsikirja Dr. Jannseni käest tagasi, aga see käsikiri ei sünni nüüdsete tsensori nõudmistega kokku: Palju parandatud, lehed kümnet seltsi suurusest, brosheeri-

1) Klambriid ja märkus nende vahel minu poolt. M. J. Eisen.

mine võimata. Muud nõu ei olnud kui kirjutada kõik ümber! Ümberkirjutamisest sai terve uurimisetöö. Ma võrdlesin kõik alguskirjadega ja püüdsin käsikirjale tõesti teaduslikku väärtust anda. Nõnda oli siis ka võimata kedagi teist kirjutada lasta. Nüüd on töö valmis: tervelt 331 lehekülge. Laulusid on 275, kokku 7140 laulurida. Nüüd on käsikiri tõesti tsensorikohane ja trükivalmis. Sest „Laulud“ üksi pidada esjotsa ilmuma. Pealkirjaks panin: Koidula Laulud. Öndsa lauliku viimast soovi mööda tema järelejäanud paberitest kogunud ja korraldanud J. Bergmann¹⁾. — — Selle käsikirja läkitan homme²⁾ Dr. Michelsoni kätte, kuna kõik materjal minu kätte jääb. Minu tingimused on: 1) käsikiri mingi muutmata nõnda trükki kui mina olen valmistanud; 2) trükiparandamine jäägu minu kätte, nimelt kaks korrektuuri; 3) oma vaeva eest ma tasumist ei nõua, aga oma rahalised kulud tahan ma tagasi. — — Kui herra Dr. Michelson neid tingimusi ei täida, siis ei anna ma luba minu tööd tarvitada.“

Seletuseks lisan juurde, et J. Bergmann Dr. Michelsoni nõuetest hoolimata „Koidula laulude“ mittetsensuurikohast käsikirja Kroonlinna ei saatnud; selle mittekohase käsikirja annetas ta 1908. a. Eesti Kirjanduse Seltsile, kelle käes see praegu veel leidub.

Tsensuurikohast käsikirja Dr. Michelsonile saates kirjutab J. Bergmann mulle veel: „Mine nüüd, kus käsikiri Dr. Michelsoni kätte jõuab, tema jutule ja laida piiskopi kätte saatmine kui täiesti asjata ära. (Ma kardan, et piiskopp kõige paremad laulud, isamaalised, välja viskab, ja siis on just hing väljas.) Ka sellepärast tegin selle ärakirja, et need laulud ka niisugusel korral kadunud ei oleks, sest et mul ju ärakiri siin on. — — — Muidu kardan, et Dr. Michelson jälle mõne rumaluse valmis teeb, ja eesti rahvas jääb ikka Koidula lauludest ilma.“

Teada saades, et Koidula laulude käsikiri Dr. Michelsoni käes, läksin enne jõulu 1900 Dr. Michelsoni juurde nende trükkimise pärast rääkima. Dr. Michelson seletas mulle kohe, ta tahtvat neid enne piiskopp Freifeldti poolt lasta läbi vaadata, sest ta arvavat, nende seas leiduvat niisuguseid, mis ei olevat trükkimiseks kohased. Vastasin, et ma niisuguseid ei tunne ega käsikirjas sarnaseid ei leidu. Kui vaja, küsigu ta Dr. Hurtilt Peterburist järele,

1) Koidula laulude kohta pikemalt kirjutab J. Bergmann Eesti Kirjanduses 1908 lk. 185—188.

2) 12. detsembril 1900.

küll siis kuuleb, et lugu nii. Minu mõtteavaldused ei mõjunud midagi. Dr. Michelson jäi selle juurde, et piiskopp Freifeldt ainus kompetentne autoriteet on õiget otsust „Koidula laulude“ kohta andma. „Kui piiskopp Freifeldt kõiki lubab trükkida, võivad laulud trükki minna, muidu mitte!“ seletas Dr. Michelson. Kõik mu vastuväited jäid asjatuks. Käsikiri pidi piiskopi tsensuurist läbi käima.

Eugenie Rosenthal (sünd. Janssen),

L. Koidula ainukene, südamest armastatud õde, Dr. Heinrich Rosenthali abikaasa. Ta näojooned kujutavad selgesti tema hinge pilti: õrn, pehme iseloom, ühendatud peene humooriga. Üht kui teist on ta rohkesti oma isalt pärinud. Ka tema kirjad tunnistavad anderikkast vaimust, mis küünib märksa kõrgemale keskpärase inimese omast. Eugenie Rosenthal on samuti varakult vähitõbe ohvrina hauda varisenud kui tema õde Koidula.

Minule Dr. Michelson käsikirja sel puhul ei näidanud ega näidanud hiljemini.

Mõne kuu pärast tuli Dr. Michelson minu juurde ja palus mind talle kedagi head eesti keele tundjat soovitada. Minu küsimise peale, kas doktor tahab hakata eesti keelt õppima, vastas ta, et seda mitte, küll aga olevat tal eesti

keele tundjat selleks vaja, et Koidula lauludest täht-tähest ja sõna-sõnalist ära kirja lasta teha. Olevat ju kasulik, kui luuletused kahes eksemplaris olemas, sest kui ühele mingisugune äpardus juhtub, võivad teine asemele astuda. Veel tähendas ta, et piiskopp ei pidavat 2—3 luuletust mitte üsna kohaseks Koidula laulude kogusse, kuid ei nimetanud ometi, kas piiskopp Freifeldt need luuletused oli käskinud teosest täiesti välja jätta või ainult nii-ütelda mööda minnes niisuguse märkuse teinud.

Soovitasin omalt poolt Dr. Michelsonile Koidula laulude karvapealseks ära kirjutajaks kooliõpetajat J. Ronimoisi. Dr. Michelson palus mind Ronimoisi saata läbirääkimisele. Täitsin selle palve. Kooliõpetaja Ronimois leppis pea Dr. Michelsoniga laulude ära kirjutamise asjus kokku. Viimane ei annud J. Ronimoisile käsikirja ära kirjutamiseks koju kaasa, vaid nõudis, et ära kirjutaja iga päev pidi tema juurde tulema ja seal käsikirja kui klausuuritööd kirjutama, ainult selle vahega, et klausuuritöö algupärane peab olema, siin aga koopiati nõuti. Dr. Michelson andis ära kirjutajale Koidula lauludest iga korra ühe lehe kätte; see kirjutati ära, mindi doktori ukse taha, koputati uksele, doktor võttis valmiskirjutatud luuletuse ühes antud käsikirjaga vastu ja andis järgmise lehe ära kirjutada. Nii iga päev ikka üks ainus laul korraga, kuni kõik 275 olid ära kirjutatud. Enam kui üht laulu ei usaldanud Dr. Michelson korraga kirjutada anda, kartes, et teine või kolmas võiks kaduda.

Kuulda saades, et Koidula laulude trükkimise peale tõsisemalt mõteldakse, ruttasid mitmed eesti kirjastajad trükkimiseks abi pakkuma. Vähemalt tean seda M. Varesest ja K. E. Söötist. M. Vares lubas Dr. Michelsonile 200 rubla Koidula laulude eest. Aga nagu näha, pidas Dr. Michelson seda summat liiga väheseks ega annud käsikirja ära. K. E. Sööt soovis kõiki Koidula kirjatöid kirjastada, kõige esmalt luuletusi, ja pakkus toimetusetöö J. Bergmannile. See oli 1899 sel puhul, kui J. Bergmanni vahekord Dr. Michelsoniga veel täiesti rikkis ei olnud. J. Bergmann lubas soovi täita, kuid käskis kavatsuse asjus Dr. Michelsoniga kaupa teha. Sellekohase kirjavahetuse peale seletas Dr. Michelson, ta ei andvat Koidula töid K. E. Söötile kirjastada; tal olevat teine kirjastaja. Kes, seda ta ei nimetanud. Mul teadmata, kas keelmise põhjuseks vähesese honorari pakkumist arvata või midagi muud.

Et Dr. Michelsonil kaks käsikirja tagavaraks seisis ja ikka soovi avaldati Koidula laulude trükkimise pärast, küsisin Dr. Michelsonilt asja mitte-edenemise põhjust. Küsi-

tav vastas, ta mõtelnud asja paremini järele ja jõudnud otsusele Koidula laule mitte ühelegi kirjastajale anda, sest et need olevat ihnsad honorari maksmises ja pealegi ei võivat julge olla suurema eksemplaride arvu trükkimise poolest, kui lepingus ette nähtud. Ta tahtvat Koidula laulud ise kirjastada, see olevat kõige kasulikum.

Jäin lootma, et Dr. Michelson nüüd kavatsuse teostab. Kui mõne aja pärast küsisin, kas käsikiri juba trükki

Dr. Eduard Michelson.

L. Koidula abikaasa, lugupeetud eriteadlane naistehaiguste alal — ainuke selle aine eriarst tolleaegses Kroonlinnas. Tema elukutse nõudis tema viibimist hommikust hilje õhtuni väljaspool kodu, nii et ta perekond kohtas teda ainult söömalauas, kus ta hardale toitumisele ja janukustutamisele andus. Koidula hingeelu ja tema huvid jäid tema abikaasale eluajaks võõraks.

antud, sain vastuseks, tal puuduvat esiotsa aeg, sest sel puhul, kui ise kirjastab, olevat vaja Tartu või Tallinna sõita.

Jälle mõne aja pärast Koidula laulude kirjastamisest juttu tehes sain kuulda, et Dr. Michelson kirjastamisele alles ametist lahkumise järel tahab asuda. Teadupärast

pidas Dr. Michelson Kroonlinnas mereväe-arsti ametit. Sellekohaste määruste järele võis ta 60. elu-aastani teenima jääda, seega 22. novembrini 1905 (* 22./XI. 1845). Sedaviisi oli Koidula laulude väljaandmine pikema aja peale edasi lükatud.

Eks viimaks jõudnud aeg kätte, mil Dr. Michelson pidi teenistusest lahkuma. Kohe tuletasin talle Koidula laulude väljaandmist meelde. „Jajah, varssi hakkas, kui aega saan vähe hinge tõmmata!“ vastas ta. Kuid kuu kulus kuu järele, ilma et luuletuste väljaandmine oleks edenenud. Uuesti võtsin luuletuste väljaandmise kõneaineks. „Ei ole ikka veel mahti saanud. Varssi, varssi!“ sain jällegi vastuseks ja see vastus kordus Dr. Michelsoni surmani 1907.

Juba J. Bergmanni kiri karakteriseerib Dr. Michelsoni hästi. Omalt poolt võin veel niipalju juurde lisada, et Dr. Michelson rohkem professori iseloomu avaldas, kui nimelt h a j a m e e l s u s tõesti professori iseloomu kuulub, kuna muidu Dr. Michelsonil kalduvus professori iseloomuks hoopis puudus: mitte teaduslik uurimine ei meelitanud teda enese poole, vaid palju enam lõbus olemine. Ta hajameelsuse kohta väike näitus. Korra tuli ta südaõõsi, kella 12 paigu, minu naabrusesse, kus kõik magasid, äratas kõlistades magajaid üles ja astus sisse. Kui talt küsiti, mida ta soovib, küsis ta omalt poolt, mida majarahvas temalt soovivat. Vastati, et midagi ja et teda ei ole kutsutud. Tohter jäi mõtlema, lõi viimaks käega vastu otsaesist ja ütles: „Ah, mind on sinna kutsutud!“

Ülepea oli ta agar kavatsusi tegema, aga kaugemale kavatsustest ta ei jõudnud ega jõudnud. Koidula haud seisis kümmeaastaid ilma ristita, ehk küll Dr. Michelson mõnegi korra risti püstitamisest kõneles. Arvates, et asjaga aega küll, viivitas ta ja viivitas nagu Jakob de la Gardie, aga kuna viimne viimisel silmapilgul energiliselt ometi välja astus, tegi niisugune esinemine Dr. Michelsonile takistust. Sedaviisi lükkas ta Koidula laulude väljaandmise päevast päeva edasi ega saanud nende ilmumist iialgi näha. Ta iseärasuste pärast nimetati teda Kroonlinnas mõnes ringkonnas „vanaks Kauz'iks“. Kõiki Dr. Michelsoni iseärasusi arvesse võttes ei ole ime, et Koidula niisuguse mehe kõrval ei võinud õnnelik olla; teine kuulus nagu teise maailma, üks idealist, teine realist ja mitte esimest sorti.

Koidulast ja Dr. Michelsonist jäi kaks tütar järele: Hedda ehk Hedvig ja Anna, kellega ema kodu saksa keelt

kõneles, muu ümbrus aga vene keelt. Eesti keelt ei mõistnud kumbki. Anna sõitis ammu Prantsusmaale, sealt olevat sõja ajal Aafrikasse läinud ja sinna kadunud. Isast jäi mõlemale niipalju kapitali järele, et vähemalt raha väärtuse langemiseni võisid mureta elada. Hedvig studeeris, niipalju kui tean, Peterburis põllumajandust, et vene rahva sekka minna talupoegade teadmisi sellel alal laiendada. Ei ole selle teostuse tagajärgedest kuulnud;

L. Koldula eluloojakul

-- mõni kuu enne surma, vähitõbine. See pilt näitab meile ikka veel Koldula suurt valmu, ehk küll surmaingel on ta otsaesise nagu surmapitsseriga tähistanud. Ta sügavad suured silmad kõnelevad lõpmata kannatusest ning neis nagu kajastub igatsus oma armsa isamaa järele.

praegu peab ta Peterburis kooliõpetaja ametit. Nälja ajal tuli talle Eesti meelde; ta tahtis ennast siia opteerida. Palvekirjas teatas ta, et mina teda tunnen ja teda võin eesti alamaks soovitada. Andsin juba 2—3 aasta eest oma soovituse, kuid H. Michelson viibib alles praegugi Peterburis. Nagu kõrvalt kuulsin, on ta küll Eestis vastu võetud, aga ei ole Peterburist saanud lahkumisluba.

Pärast Dr. Michelsoni surma avanes uus võimalus Koidula laulude väljaandmiseks. Läksin varssi Koidula tütre Hedvigi juurde väljaandmise pärast kõnelema. Kuid pettumus kohtas mind siin: kuulsin jälle „vana laulu“. Hedvig Michelson seletas mulle, ta olevat kuulnud, et ema luuletuste seas leiduvat niisuguseid, mis vihavaenu ühe rahva seas teise vastu äratavat. Ema mälestust kalliks pidades ei soovivat ta mingil kombel, et ema laulud vaenu-õhutajaiks saaksid.

Asja kohta H. Michelsonile pikemalt seletust andes sain vastuseks, ta olevat küll Koidula laulude väljaandmise poolt, aga ta ei võivat selles küsimuses enne midagi teha, kui ta eesti keele ära on õppinud. Siis olevat mahti otsustada, kuidas lugu luuletustega, kas sobib kõiki trükkida või mitte. Veel lisas ta juurde, et kui olud lubavad, ta juba lähemal suvel kavatseb ema kodumaale minna eesti keelt õppima. Hiljemini kuulsin teistelt, kellega ta ka eesti keele õppimise pärast kõnelnud, talle soovitatud Kolga-Jaani õpetaja V. Reimani juurde minna õppima ja Hedvig Michelson olnud ettepanekuga päri. Minu teades ei ole eesti keele õppimise kavatsus seni teostamist leidnud.

3. jaanuaril 1908 tõstis K. Leetberg Eesti Kirjanduse Seltsis Koidula kirjatööde väljaandmise päevakorrale, arvates, et nüüd, pärast Dr. Michelsoni surma, selleks sobiv aeg on kätte jõudnud. Valiti kolmeliikmeline komisjon, kuhu K. Leetberg, T. Riomar ja mina kuulusime, Koidula tütreaga asja pärast läbirääkimisi pidama. Pea selle järel läksin Eesti Kirjanduse Seltsi ülesandel K. Leetbergiga Hedvig Michelsoni juurde, ette teades selle käigu ebaõnnestumist. Nii oligi. Mida juba erakombel varemalt olin kuulnud, kuulsime nüüd komisjoni liikmetenagi: Koidula tütar tahtis enne eesti keele ära õppida, et siis alles ema luuletuste väljaandmise asjus lõpuotsust teha.

Uuesti oli asi teadmata aja peale edasi lükatud.

Võidaks küsida: miks ei annud Eesti Kirjanduse Selts Koidula laule välja, kui tal oli käsikiri olemas? Vene ajal puudus selleks võimalus, sest seaduse järele kestis pärijail omas riigis autoritööde kohta õigus 50 aastat. Eesti lahkumise järele Vene riigist ei oleks Koidula laulude trükkimise puhul enam karistust olnud karta, sest pärija elas teises riigis, kust karistav käsi lubamata trükkimise pärast Eesti ei ulatunud. Kuid Eesti Kirjanduse Selts ei tahtnud niisugust kõlbmata sammu astuda, vaid täiesti seaduslikku teed käia, s. o. Koidula laule ainult pärija

loaga kirjastada. Pealegi oleks Koidula tütre ilmumise puhul Eesti võinud trükkimise pärast ometi sekeldusi tekkida.

1923. a. talve algusel juhtumisi kuulates, et Koidula tütar Peterburis elab, kirjutati Eesti Kirjanduse Seltsi poolt sinna ja saadi mõni päev enne jõulu Hedvig Michelsoni poolt teatava honorari pakkumise vastu luba Koidula laule kirjastada, ilma et loa-andja omalt poolt tingimusi oleks teinud laulude väljalavastamise suhtes või endisi nõudeid korranud isikliku otsuseandmise asjus. Koidula laulud võivad siis nii trükki minna, kuidas J. Bergmann nad omal ajal on korraldanud. Ühtlasi lubab tütar seltsile ka trükivalmis käsikirja saata, kui see nimelt läbiotsimiste ajal ei ole kadunud. Läbiotsimiste ajal olevat mõndagi kadunud; kas Koidula laulude käsikirjadki, selle kohta ei ole ta seni veel selgusele suutnud jõuda.

Igatahes on nüüd Eesti Kirjanduse Seltsil Koidula laulude kirjastamiseks luba käes. Nende ridade kirjutamiseni ei ole Peterburist veel käsikirja saadud; kauemini seda ei tahetud oodata, vaid anti selle viibimisel J. Bergmanni poolt E. Kirjanduse Seltsile annetatud käsikiri trükki.

Peale Koidula laulude käsikirja omab Eesti Kirjanduse Selts veel Koidula kirju mitmele isikule ning näitemängu „Kosjaviinad ehk Kuida Tapiku pere laulupidule sai“. Nimetatud näidendi kirjutas Koidula Tallinnas 1880 peetud laulupidu jaoks, kuid Peterburi tsensor pidas näidendi kaua kinni, alles 10. juunil 1880 ettekandmis-luba andes, nii et näidend jäi ette kandmata. Minu teades ei ole hiljemini seda näidendit kuskil ette kantud.

Peale „Kosjaviinade“ on Eesti Kirjanduse Seltsile veel teine näidend „Kosjakased“ annetatud. „Kosjakased“ pääsid mõne aja eest Tartus näitelavale.

Eesti Rahva Muuseumile on Rosenthali pärijate poolt „Saaremaa onupoja“ käsikiri ja mõned paberid annetatud, mida seni Tallinna muuseumist veel ei ole kätte saadud.

C. H. Niggolil leidub „Martiniko ja Korsika“ käsikiri. Viimane on, nagu „Saaremaa onupoeg“, raamatuna ilmunud, kuid tsensuuri poolt tublisti lühendatud. Soovitav oleks, et „Martiniko ja Korsika“ algkujul ilmuks.

Koidula sugulaste käes Tartus Koidula töid ei ole, kui ka üks ajaleht hiljuti niisuguse väite avaldas.

Koidula 80-aastaseks sünnipäevaks oleme viimaks niikaugele jõudnud, et Koidula laulud võime välja anda.

M. J. Eisen.

Soome-Eesti vanast rahvalaulust.¹⁾ 5

Kaleva sõna etümoloogias tuleb kõige pealt silmas pidada, et Soome *Kaleva* ja *Kalevanpoika* kahtlemata vene nimedega *Kolyvan* ja *Kolyvanovits* ühenduses on ja et nad kummaldi pool kangelasanimedena esinevad; siia kuulub kindlasti veel Tallinna vene nimi a. 1223 *Kolyvan*, mida ka muude Vene linnade nimedena tarvitati. Teisel joonel tuleb Novgorodi õiguse järele varjäägidega sama astme peale seatud *Kolbjagi*, Büzantioni dokumentides venelaste ning varangide kõrval nimetatud *Kulpengoi* ja vana-islandi allikate *Kylfingar* arvesse võtta.

Kylfingar'idest teatatakse, et nad, sajamehelise salgana 9. aastasajal idast Lapimaa Norra osasse tulles, siin kauplemisest ning röövimisest elanud, kuni Norra võimud nad hävitanud. Neid *Kylfingar*isid peab A. V. Virkkunen soomlasteks. Et ka soomlased Vene riigi asutamisest osa võtsid, võiks vahest sellest asjaolust *Gardariki* „Novgorod“ kõrval esinevale *Kylfingeland* seletust leida. Kui sõna *Kylfing* on soome sõnast *Kaleva* laenatud kuju, siis leiduks paralleele esimese silbi häälikvahetuse jaoks *Karjala* nime islandi kujus *Kyjála*.

Tähelepanu-väärt on asjaolu, et *Kaleva* esineb peaaugjalikult Lääne-Soome kohanimesedes ja legendides. Kummaldi pool piiri asuvaile karjalastele on see sõna ainult lauludest tuntud.

Eesti keele-piirkonnas aga esinevad *Kalevipoja* lood peaaugjaliselt Eesti põhjapoolses osas. Kõige järele otsustades oli *Kaleva*, *Kalevi* geograafiliselt ning ajaliliselt piiratud ajaloolise tähtsusega kangelasanimi.

Kaleva paralleelsõnana on veel *Osmo* tähelepanu-väärt. Ingerlaste ja vadjalaste pulmalauludes tarvitatakse niihästi *Kaleva*'t kui ka *Osmo*'t austava hüüdena peigmehe kohta. Ühes eesti laulus esineb *Kalevi* kõrval *Osmi*, teisest leiame esimese asemel *koruli* „kuningas“: *Osmi drga*, *Korull pulli*. Soome lauludes on ka *Osmonen* ja *Kalevainen*, *Osmola* ja *Kalevala*, *Osmotar* ja *Kalevatar* ühele astmele seatud. Selle nime vormidest tuleb veel soome *Osmori*'t ning *Osmero*'t ja eesti *Osmus*'t tähele panna.

Julius Krohn ühendas *Osmo* skandinaavia isikunimega *Ásmundr* > *Osmund*; ka varjäägide hulgas Vene-

1) Selle artikli esimene pool ilmus Eesti Kirjanduse 1923. a. 9., 10., 11. ja 12. nr. E. K. toim.

maal leidub keegi *Asmud* (945. a. ümber). Edasi juhtis ta tähelepanu asjaolu peale, et eesti sõna *osmus* või *osman*, tähendades 'malmi', ühenduses on rootsi sõnaga *osmund-järn* (Eesti ranna saarlaste juures lihtsalt *osmunds*) 'malm'.

Kuid nagu O. v. Friesen selgeks on teinud, on skandinaavia sõna selles tähenduses alles alasaksa keelest tagasi laenatud, kus vastavat sõna tarvitati Rootsi raua äratähendamiseks, mida teatavas suuruses tükkidena välja veeti. Nii siis ei võinud vastav eesti sõna enne keskaega tarvitusel olla ega või järjekult *Osmo* nime etümoloogia jaoks teda ära kasutada.

Kolmas nimetatud eesti ahellaulus alalhoidunud kangelasnimi esineb laulu lõpul, mille tekst on järgmine:

Kits kile karja,
üle mere metsa,
too mulle heina,
mina heina lehmale,
lehm mulle piima,
mina piima pörsale,
pörsas mulle külge,
mina külje ämmale,
ämm mulle kakku,
mina kaku Kalevile,

Kalev mulle rauda,
mina raua Reole,
Regu mulle kulda,
mina kulla tammele,
tamm mulle lehte,
mina lehe lambale,
lammas mulle villa,
mina villa Vedrikule,
Vedrik mulle vereva kuue,
maani maksakarvalise.

Neis teisendites, kus kuuel verev värv öeldud olevat, on andja nime harilik vorm *Veerik* ja *Veenik*, peale selle veel ühekordselt *Venik*, *Veinuk*, *Vennik*, *Vinnik* ja *Vinik*.

Tänases keeles on sõnal *veerik* Wiedemanni järele järgmised tähendused: 1) Tschetwerik (russisches Holzmaass); 2) bunte wollene Borte, breiter Gurt auf dem weissen Unterrock; 3) Rolle (z. B. von Schweinefett); 4) Viertel, Mondviertel; 5) ein kleiner Bär; 6) eine Beere. Edasi tarvitatakse seda sõna lauludes vaheldamisi sõnaga *veering*, mis ka meie laulus kord *Veeriku* asemele astub. Kuid nende mitmesuguste tähenduste hulgas ei leidu ainustki isiklikku, mis käesolevale kohale mõtte annaks. Et sõnas *veerik* hammas-sulghäälik välja on langenud, selgub vormist *Vidrik*, mis omakord täishääliku *i* eelkäivalt allitereerivalt sõnalt *villa* on laenanud. Nii siis võime aluskuju *Vedrik* oletada, millest niihästi *Veerik* kui ka *Veedik* > *Veenik* seletust leiavad. Selle sõna aluskuju kindlaksmääramisel tuleb veel ühes ahellaulu ülestähenduses esinev teisend *Üdrük* arvesse võtta.

Ka teistes eesti lauludes leiame ühelt poolt *Vidriku* hobuseröövija nimena ning teiselt poolt *Utregane* paralleelsõnana kangelasnimele *Lemingäne*.

Sama sõna kummaski kujus, *Vidres* või *Utres*, esineb neitsivägistaja nimena laulus närtsinud ja ristimisakti läbi uuesti kosunud melsast.

Lääne-Ingeris esineb vastav *Vetrikkä* kergesti tuletatavais kujudes: *Vietrikkä*, *Viertykö*, *Vertykkö*, *Viertkkä*, *Vedöökkä* ning *Veitikke*, algupäraselt Lääne-Soome laulus neitsist, kes tema tупpa vägivaldselt sissetungiva mängumehe ära tapab; kõigile esitatud kujudele järgneb täiendusena *verevä poika*, 'verev ehk punapõseline poiss'.

Sellest võime edasi järeldada, et ka *Veitikka* *verevä*, kelle teises samuti Lääne-Soome algupäraga Lääne-Ingeri laulus *Kaukamoinen* Kalervo võõraspeol ära tapab, sama *Vetrikkä* on. Nime *Veitikka* pakub sama laulu Arhangeeli teisend lühemal kujul *Veiti*, mida järjelikult põhikujust *Vetri* peab tuletama. Seda kuju tarvitatakse sagedasti Ingeri pulmalauludes *vedra*, *vedro* ning *vietro* teisendites austava täiendussõnana venna jaoks.

Veitikka tähendab tänapäevases keeles 'kelmi'. Edela-Põhjamaal on see sõna verehaava lausumises, milles neitsi Maarjat appi hüütakse, Jumalapoja kohta tarvitatud, nagu sama kaksikrea teisend seda tõendab:

- A. Veri vuoti *Veitikasta*,
hurme poiasta hupatti.
- B. Veri vuoti Jeesuksesta,
hurme poiasta Jumalan.
- A. Veri voolas *Veitikast*,
tardununa pojast hüppas.
- B. Veri voolas Jeesusest,
tardununa Jumala pojast.

Nähtavasti tarvitati pagana-aja laulus *Kaukamoisest* kangelasnimena esinevat *Veträ*, *Vetrikkä* ka katoliku ajal veel austava hüüdena ning isegi Jumala äratähendamiseks. Keskajaloolises laulus kergemeelset mängumeest tapvast neitsist omandas ta pejoratiivse ehk halvakspaneva tähenduse, mis tänapäevases sõnas *veitikka* 'kelm', kui ta etümoloogiliselt sellega ühenduses seisab, edasi on arenenud.

Nime *Veträ*, *Vetrikkä* võrdles Mikkola läänegootide nimetusega Beowulfis *Vedergeatas* või lihtsalt *Vederas*, genitiiv *Vedra*. T. E. Karsten seletab *Veträ* kui *Vedriku*

lühendust, viimast Ida-Gooti kuninganimega *Vidricus*, *Vitricus*, *Vedericus* ühendades. Ojansuu jällegi seletab Vedrikut veel tänapäevgi tarvitatavast isikunimest *Fredrik*.

Eesti ahellaulus ei nimetata lambavilla saajat mitte ainult riide andjana, vaid tihti ka selle tegijana (tee b mulle). Selle tagajärjel on keegi ülestähendaja sõnakujule *viilingile* ääremärkuse *rätsepale* ning sõnale *Kalevile* seletuse *sepale* sulgudes juurde lisanud. Kuid tuleb küsida, kas siin tegemist ei ole kaupmehe vastuanniga. *Vidres't* või *Vetrikka't* kirjeldatakse niihästi eesti kui ka soome rahvalauludes oma kodupaiga tütarlaste võrgutajana. Selles suhtes tuleb teda ühe astme peale seada soome lauludes esinevate kaupmehe-seisusest võrgutajatega: need on *kauppi Vuojolainen*, 'Gotlandi' kaupmees, kes põdrajahil oma armukest meelde tuletab, *kesti*, 'külaline, Gast, Hansa kaupmees', kes oma neiu Turus truuduseta maha jätab, ja *Saaren Saksalainen*, 'saare sakslane', kes ilusa Marketta võrgutab. *Vetrikka* esinemine elukutselise mängumehena ja mitte ainult vana-soome kandlega (*kantele*), vaid ka hiljemini sisse-toodud torupilliga (viimapiilli) tähendab tema välismaa algupära peale. Selle nime etümoloogiat võiks võõra rahvuse nimetusest otsida, kes juba pagana-aja lõpul ja veel katoliku aja alul Soomes ning Eestis tublide esindajate kaudu võitlemise, kauplemise ning mängu alal sõnale suursuguse tähenduse on annud.

Vetrikku'ga ühenduses seisva nime *Utregane* paralleel-sõnana esineb, nagu juba öeldud, *Lemingäine*, ja nimelt kahes eesti laulus. Ühes küsib laulik, kas ta peab laulma vanast *Kalevist*, uuest *Utregasest* või noorest *Lemingäsest*. Teises on jutt *Lemenglise* või *Utrikese* laulu lõpetamisest (lugu lõppes L., nüüd sai otsa U.). Sõnade *Lemingäine* ehk *härä Lemingine* kõrval esineb ühes eesti tantsulaulus tüvivorm *Leming*, *Lemming* või *Lemmik* lisandusega poega. Viimast võiks 'armastuse (lempi) pojana' seletada, ka võiks *Lemmik* (soomekeelne vaste *lemmikki*) vastata sõnale 'armualune', kui mitte lõpp *-kki* erilisel naissoole omane ei oleks. Kuid need vormid on haruldased ning juhuslikud, teised tähendavad tuntud skandi-naavia lõpu *-ing* (-inkä) peale.

Sõna *Lem(m)ing* on vana-islandi sõnadega *flaemíngur* 'pagu' ja *Flaemíngi* 'flaamlased' kõrva seatud. Nagu Flandriasse asunud alasaksid, arvab T. E. Karsten, pagulasteks nimetati, nii võiks ka üksikuid põhja poole väljarrannanud saksisid samal viisil tähendada.

Seni käsitatud nimed: *Kaleva, Kullervo, Osmo, Regu, Riiko, Vetrikka* ja *Lemminkäinen* esinevad niihästi soome kui ka eesti rahvalauludes. Rida teisi kangelasnimesid tunneb ainult soome rahvatraditsioon.

Nimedega *Veitikka* (<*Vetrikka*) *verevä* ning *Lemminkäinen* on Arhangeeli laulikute poolt *Kaukomieli* ekh *Kauko* üheks isikuks sulatatud. Ingeris ilmuvad *Lemminkäinen* ning *Kaukamoinen* kangelastena kahes isesuguses laulus, ja *Veitikka* esineb *Kaukamoise* vastasena. Viimast nime on niihästi Soome pinnal kui ka germaani keelte alal otsitud. Sõnal *kauko* on Renvalli sõnastikus tähendus 'kaugel elav inimene', ning vadja keeles on *kaukamoinen* 'võõra' tähenduses leitud. Teiselt poolt on teda veel germaani sõnast *hauha* 'kõrge' tuletatud.

Esiletoodud kolme nimega ühendatakse õige sagedasti veel *Ahti*. Seda kangelast kirjeldatakse eriti saarlasena ning meresõitjana. Karsten oletab, et siingi vana vikingi-aja nimi peitub, algskandinaavia keele *átharik* lühendatud kujul, millest *óthther* Beowulfis ning vanarootsi kuninanimi *óttar* tekkinud.

Sama nime *Ahti* arvab Agricola läänesoomlaste kala-andval jumalusel olevat. Nõialauludes esineb *Ahti* ikka koha genitiiviga, mitte ainult vee, vaid ka maa, metsa ning tuule Ahtina. Sõna tähendus on emb-kumb kas veejumalast välja minnes üldjumaluseni ja jumalikust kangelaseni või ka ümberpööratud järjekorras arenenud. Kuna ta veejumala tähendusena kõige nõrgemalt on tõendatud, ja Agricola ka teiste kangelaste nimesid oma jumalatenimestikku on arvanud, siis tuleb viimasele nimetatud võimalustest eesõigus anda. Kangelase tähenduse üleminekut jumaluse asimele, keda koha genitiiv lähemalt ära määrab, tõendab kangelasenime *Osmo* esinemine mõnes Soome-Karjala metsapalves:

Metsän *Osmo*, metsän onni, metsän kultainen kuningas.

Eepilised laulud *Ahti* kohta sisaldavad õige suure hulga reaalseid ning isegi individuaalseid jooni, mida ei saa jumaluse algupäraste müütide ega jumalanime peale ülekantud muinasjuttude arvele panna. Muinasaja inimlik kangelane, kellel oli kõrvalnimeks *Saarelainen*, võis *Ahti* nimeline olla, olgu siis see nimi jumala nime järele kujundatud või koguni ise niisugust põhjendanud.

Kuna seni esitatud etümoloogiad enam-vähem konjektuuridena esinevad, võib „Kalevalas“ kõige sagedamini nimetatud ning kõikide teiste ette asetatud kangelasenime

Väinämöinen etümoloogiat kindlustatuks pidada, sest ajast alates, kui Yrjö Koskinen (1867) tema tüvisõna eesti sõnas *väinä* ‚väin‘ ning liivi vastavas sõnas *veena* kindlaks tegi. Ka on kindel, et ta ainult soome lauludes esineb; vastav eesti nimi *Vanemuine* on soome kirjandusest laenatud.

Kuid ikka veel vaieldakse küsimuse üle, kas sõnast *väinä* ‚väin‘ tuletatav nimi esialgselt jumala või kangelase päralt on olnud, kuna *Väinämöinen* niisama hästi ükskõik missugusel või ka teatud kindlal väinal asuvat inimest kui ka vaikse vee jumalust võivat tähendada. Maskus (Pärissoomes) leiame aastast 1439 perekonna-nime *Vaetno-laynen*. Küll asetab Agricola (1551) nime *Väinämöinen* Häme jumaluste sekka, kuid nende hulka on tema juures ka kangelased *Kaleva* pojad arvatud. ‚Laulude tagumine‘ (*wirdhet tacoi*) tema tegevusala äratähendamisenä käib ikkagi enam inimliku lauludeluuletajaga kokku kui väina-jumalaga, ehk küll teda, nagu teisigi veevaimusid, laulude ettekandjana võiks kujutella. Tema alaliselt esinev täienduski *vanha* võiks hädakorral vana mehena ettekujutatud veejumala päralt olla, kuid loomulikumalt tähendaks ta sureliku olevuse kõrget vanaduseastet, eriti kui teda võrrelda teiste kangelaste alaliste täiendussõnadega. Nõia-lauludes hüütakse vana *Väinämöist*, nagu öeldud, väga harva appi, kuid siis on ta harilikult, nagu sagedasti mujalgi, ristiusu Jumala või neitsi Maarja asemele seatud.

Veejumalaks võisin vana Väinämöist, selle seletuseviisi poole hoides, ühes ainsas eepilises laulus tunnistada, nimelt laulus tema lauluvõistlusest „noore“ *Joukahaise*ga. Hiljemini seletas Setälä viimastki kui loodusejumalat, ja nimelt uuestimoodustunud jää jumaluseks, katsudes seda tuletada lapi sõnatüvedest *joalgo-* ning *jouku-*, mis ‚lume tuiskamist‘ või ‚jääkoorikuga katmist‘ tähendavad.

Selle tagajärjel pidin oletama, et Väinämöinen laulust lauluvõistluse üle arvurikastesse eepilistesse lauludesse, kus ta niisamuti pea-osa etendab, algupärase isikunime asemele üle on kantud. Ühes Väinämöisega pidi ka tema vastane Joukahainen hiljemini tema seltsilisena kolme kangelase meresõidu ning Sampo röövimise kirjeldusesse üle kantama.

Ehk küll Väinämöinen mõnes legendidest moodustatud rahvalaulus tõesti palja asetäitjana esineb, ei või teda suuremas jaos lauludest siiski ilma vägivalda tarvitamata kõrvaldada. Inimliku kangelasena kujutab teda kahtlemata laulus Sampo röövimisest tema kohta tarvitatud tõendus *hyvdsukuinen* ‚heast soost‘. Isegi laulus lauluvõistlusest

soovib Joukahaise ema teda oma soosse kui „suurt meest“. Et oma hüpoteesi müütilisest võistlusest veejumala ning jääjumala vahel alal hoida, on Setälä sunnitud õe pakkumist ning sellele järgnevat lõpposa kui hilisemat lisandust seletama. *Joukahaise* või lühemalt *Jouko* nimega seisab selges ühenduses laulus Väinämöise kohtuotsusest esinev vastsündinud kangelase nimi: *Vennon* või *Verran* (<*Vetran*?) *Joukonen*, *Joukari* või *Joukio*. Paralleelsõna *sotijalo* „sõjakangelane“ ei luba tema kangelasetähenduse kohta kahelda. Tüvisõna etimoloogiast on T. E. Karsten ühenduses gootikeelsele sõnale *jiuka* vastava soomekeelse sõna *jukka* või *joukka* „riid“ otsinud.

Lõpuks on meil veel soome rahvalaulude kuulsa sepa nimi *Ilmarinen*, mida nähtavasti lihtsalt üldiselt tarvitatud asisõnast *ilma* „ilm“ võib seletada.

Kuid samast sõnast on ka soome-ugri rahvaste kõige vanem jumalanimi moodustatud, kuna votjaki nimi *Inmarisegi* sama tuletussilpi esitab. Tavastlaste jumalast *Ilmarisest* teab Agricola, et ta „rahu ning ilma tegi ja teekäijaid ees saatis“.

Teiselt poolt on Ingeris kuldneitsi sepa nimel *Ismaro* kuju, mida Ingeri pulmalauludes austava hütüdena ka isa kohta tarvitatakse. Nagu nimetatud, tarvitatakse *Osmo* niihästi soome kui ka eesti pulmalauludes austava hütüdsõnana peigmehe kohta. Poleks mitte võimatu oletada, et kõrvaline vorm *Osmaro*¹⁾ sõnaga *isä* ühines ja alliteratsiooni mõjul muutus.

Sarnasel viisil võiks Ingeri kuldneitsi sepa nime *Ismaro*, mis harilikus värsireas sõna *itse* „ise“ järel esineb, tuletada *Osmaro* nimest, hääliku muutust alliteratsiooni mõju abil ära seletades. *Ismaro* nimest oleks siis ühenduses jumalanimega *Ilmaro* kuju tekkinud.

Kuid väljaspool Ingerit tarvitatakse ilma erandita *Ilmari(se)* kuju niihästi kuldneitsi sepa kui ka üldse kangelassepa nimena; perekonna-nimenagi esineb ta Lääne-Soome küla nimetuses *Ilmaristen kylä*. Nii siis tuleb paremaks pidada oletust, et Ingeri lauludes on *Ilmari* ja *Osmaro* ära segatud.

Igatahes tuleb seppa eraldada õhujumalast *Ilmarisest*. Kui eepilistes lauludes *Ilmarinen* taeva sepana esineb, siis ei tunnista see sugugi veel õhujumala otsekohesest heroii-

1) Ojansuu arvab sõna *ismaro* või *ismarut* lühendatud olevat avaldusest *isä marjut* „isa marjakene“.

seerimisest, kuna see ettekujutus niihästi soomlaste kui ka skandinaavlaste juures alles hiljemini ristiuse mõjul tekkis.

Ainult nimede etümoloogiate abil ei saa küll veel rahvalaulude vanadust kindlaks määrata. Nende üle ei või mitte ainult üksikuil juhtumustel kõnelda või vaielda. Magnus Olsen juhtis minu tähelepanu ajalise vastolu peale, mis esineb oletatud skandinaavia laenudes, selle järele kas neil on muudetud häälikut (Umlaut) või mitte: Ahti Osmo vastu ja Kaleva Lomminkäise vastu. See vastolu ei lahendu, kui kangelastenimed kaheks rühmaks jaotada, selle järele, kas nad esinevad niihästi soome kui ka eesti lauludes või ainult esimestes.

Ka ei aita tüvisõna etümoloogia mitte tingimata sellest moodustatud nime tekkimisega kindlaks määrata. Palju hiljemini kui Karsteni oletuse järele sõna *joukka* 'riid' gooti keelest laenati, võis *Joukahaise* nime moodustamine soome appellatiivist sündida. Veel hilisemal ajal võis isegi selle nime kandja, kellest laul jutustab, elanud olla.

Kindlamaid kronoloogilisi pidemeid pakuvad meile kangelastenimede all esinevaid isikuid iseloomustavad täiendussõnad, esemed ning tegevused. Igatahes andsid need nimed tõuke uuele katsele ristiuse-eelsesesse aega tungida ning tõid ühtlasi sisu reaalsuse küsimuse uuesti esiplaanile.

X.

Kaudseil teedel, mille peale terve aastasada ära on kulunud, on kangelastelaulude uurimine, välja minnes Reinhold v. Beckeri avaldatud kirjutusest *Väinämöisestä* (1820) ja tema juhatusel kaitstud Lönroti väitekirjast *De Väinämöine* (1827), samale arvamisele tagasi jõudnud, et neis lauludes peegelduvad reaalsed olud, ajaloolised sündmused ja tõelised isikud. Neil kaudseil teedel tuli nii mõnigi kord julgelt sammutud radu maha jätta.

Esimene kõrvalekaldumine viis tegevusvälja asetamise põhja poole, Lapimaa lähedusse, mida nõialauludest eepilistesse lauludesse tunginud nimetusega *Pohjola* samastati. „Mitte väga kaugemale *Põhjamaast* ning *Lapimaast*“ tahab Becker Väinämöise elupaiga asetada. Tema õpilane, ajaloo-professor G. Rein avaldas oma töös „Väinämöise kui ajaloolise isiku üle“ (1832) arvamise, et selle kangelase ettevõtteis *Pohjola* elanikkude vastu peegelduvad sisserännanud soomlaste võitlused alatasa põhja poole taganevate laplastega. Sama arvamisega ühines ka Lönrot oma vana „Kalevala“ eessõnas. Kuid uues redaktsioonis on ta

kindlale arvamisele jõudnud, et kirjeldatud Pohjola elutingimused tänapäevaseist laplaste omist kaugelt lahku lähevad; laplaste asemel tähendanud Pohjola rahvas Kalevala rahvast erinevat Soome suguvõsa.

Selle hüpoteesi seadis Lönrot oma ajakirjas „Mehiläinen“ (1839) üles, Arhangeeli piiri-äärseis maakohtades leitud kangelastelaulude tegevusvälja kaugemale ida poole, Valge mere lähedusse nihutades. Nii võinud *Pohjola* kuulsaate permlaste elukohta Väinä jõesuus ning *Kaleva* lõunapoolsemat asundust sama jõe ääres tähendada.

Selle mitte mingit poolehoidu leidnud hüpoteesi ajaloolises võimaluses kahtles juba samal aastal Fabian Collan; kui *Pohjola* mõiste pidavat mälestust mingist teisest vaenulisest rahvast, peale laplaste, sisaldama, siis pidavat ta vanade kainulaste kohta käima, kelle kohta on tõendus olemas, et nad karjalastega on sõda pidanud. Selle arvamise muutis hiljemini Yrjö Koskinen (1859), oletades, et kainulased hiljemini laplastega ühte sulanud.

Castrén asus Lapi küsimuses vahendavale seisukohale, mööndes, et *Pohjola* elutingimused Soome omadega üldiselt kokku käivad, ehk küll mõnest Kalevala kohast järeldada tohtivat, et Pohjolas põtru kasvatatud ning lapi keelt kõneldud. Ta arvas, et Pohjola mõiste ühendanud niihästi laplasi kui ka kauges põhjas asuvaid soomlasi.

Hiljemini katsus Ahlquist (1887) Permi hüpoteesi Lapi omaga ühendada. Et Väinä jõe piirkond Lapimaalt geograafiliselt kaugel on, laotas tema Kalevala kangelaste asukohti Valge mere läänerannast kuni Põhja laheni välja, kus kainulased asusid, keda ta sisserännanud permlaste järeletulijaiks peab.

Väinämöise vastaste pealtnäha möödapääsmata ümberasetamine Lapimaale kutsus juba varakult tõsiseid kahtlusi üldse ajaloolise seletuse võimalusegi kohta. Uurimuses Väinämöise ning Ilmarise üle, kes peale Ukko soomlaste ülemad jumalad olid (1838), avaldas Collan arvamist, et nõrga lapi rahva eemaletõrjumine sõjalises mõttes olnud liiga tähtsuseta, et rahvuslisele eeposele ainet pakkuda. Nagu juba Lönrot oma vana „Kalevala“ eessõnas tähendas, kuuluvat laplaste ning soomlaste pinevus nõidusealasse. Traditsioon peasjaliselt sõna võimul peetud võitlusest nõidadena kuulsaate laplastega omandanud, Collani seletuse järele, kõrgema kõlblise tähenduse, ühendusse astudes vanema traditsiooniga jumalate ning inimeste võitlustest kurjade vaimudega. Tema oletatud hea ning kurja

printsibi vastoluga käib tema arvamine, et Väinämöinen ning Ilmarinen algupäraselt jumalused olnud, hästi kokku. Viimane seisukoht esines juba paar aastat varemini (1838) nimeta kirjatöös, mille järele Kalevala põhimõte seisvat valguse ja pimeduse vastolus.

Oma mütoloogias võrdles Castrén Jakob Grimmi eeskujul Väinämöise ning Ilmarise laulusid Odini ning Thori müütidega, millega ta mitmesuguste „Kalevala“ teemade loodusemüütilisele seletusele teed valmistas. See indo-germaani jumalusemüütide ning kangelase-muinaslugude uurimisel lugupeetud kool leidis Soomeski esindajaid. Erilist nimetamist teenivad *Eliel Aspelin'i (-Haaphylä)* Kalevala uurimused (*Kalevalan tutkimuksia* I 1883), milles esimest korda ka rahvalaulude käsikirjalist materjali silmas peetakse. Hilisemaist seletusekatseist samas suunas on nimetatud juba Setälä töö Väinämöise ning Joukahaise lauluvõistluse üle.

Ka Julius Krohn õigustas põhimõtteliselt ja teataval määral loodusemüütilisi seletusi, kuid tähendab juurde, et neil suurel määral kindel uurimismeetod puudub. Iga seletusekatse eel käigu hoolas materjali sõelumine. Kõige pealt tulevat topograafilis-ajaloolise uurimise järele kõik juhuslik ning võõras kõrvaldada, et käsitatud müüdi algupärasest kuju kätte saada, mis ainuüksi aluseks oleva looduse nähtuse kindlakstegemisel abiks võib olla. Isegi mingi soome müüdi algkuju ei tohi iseenesest veel primäärselt looduse kujundamisest tuletada. Et müütide kujunemine üldse soomlaste eneste juures sündinud, olevat enamasti kahtlane, sest et sarnased müüdid nende indo-euroopa naaberrahvaste juures üldiselt esinevad ja soome-ugri hõimrahvastel täiesti puuduvad. Soome lauluteemade laenamist naaberrahvastelt eitab tänapäevane teadus, nagu juba tähendatud, ristiusu eelse eepilise luule kohta. Ühtlasi on loodusemüütide olemasolu soomlaste juures veel vähem tõenäolisemaks läinud. Lõpuks on küsimus tekkinud, kas kogu põhjast ainustki kindlat n. n. loodusemüüdi näitust võib leida, muidugi välja arvates lihtsad personifitseerivad loodusehingestamisest tekkinud kujutused ning ütlused.

Isesugust voolu, mis vanema ajaloolise seletuse Collani arvustamisest võrsus, esindab Com p a r e t t i. Ta väidab, et soome rahvaluulel puuduvat igasugune ajalooline idee ning isegi igasugune tõeline topograafia kohtade äratähen damises. Millest tuleb, küsib ta, et permlaste võitlused sissetungivate skandinaavlaste, venelaste ning bulgaarlastega ühtki jälge soomlaste traditsioonilises eeposes pole

järele jätnud, et temas ühestki võitlusest ega kokkupuutumisest teiste rahvastega, peale viletsate laplaste, mingit mälestust pole säilinud? Vastuse leiab ta soomlaste ning laplaste ürgusu šamanistlikust iseloomust, mis ainukese nõialaulude ning nendest välja arenenud eepiliste laulude aluse moodustab.

Mõne Kesk-Siberi, mitte soome-ugri peresse kuuluva rahva seas tarvitatud sõna *saman*, mis ekstaasivõimelist nõida tähendab, on teaduslikuks oskussõnaks saanud nõiausu äratähendamiseks, mida ekstaatilise nõia tarvitamine vahemehena nähtava inimesilma ning nägemata vaimuilma vahel iseloomustab. Kuid see šamanism pole sugugi, nagu harilikult arvatakse, Põhja-Siberi ning Põhja-Venemaa rahvastele omapärane usundikuju, vaid päris üldine usundi arenemisaste, millest n. n. kultuurirahvadki läbi on läinud. Teiselt poolt on vastolu lapi nõia vahel, kes seisab üleminekul ekstaasist ennustamisele sama nõia trummi abil, ja soome lausuja vahel, kes sõna ja nimelt jumalasõna võimu sisse usub. Soome nõiasõnad seisavad, nagu öeldud, geneetilises ühenduses keskajalise Skandinaavia omadega, ja nende appihüütud nimede poolest rikas mütoлогия on katoliku pühakute kultusest ja hingeteadusest välja arenenud. Sealjuures on ka paganausu jäänuseid üle võetud, kuid need annavad tunnistust Skandinaavia Thori ning Freya kultusega ühte langevast usundiastmest.

N. n. põhjapoolseis laulupiirkondades Savo asunduste juures sisemaal ja põhjakarjalaste juures kummalgi pool riigi piiri leiduvate soome nõialaulude küllus ning ilu põhjaneb metsade piirkonnas kauemini püsinud hingelaadi looduslikul värskusel.

Laulude ilustamisel ning ühendamisel selgesti ilmsiks tulev idasoomlaste luuleand viis uuele eksiteele, kui katsuti pikemate kangelaslaulude tekkimist puhtfantaasia mosaiiktööst seletada. Nii oleks Julius Krohni arvates Sampo tagumine kosilaste võistluse eeskuju järeleaimatud ühenduseks laplase kallaletungimisest Väinämõisele ning Sampo röövimisest. Väinämõise mahalaskmine oleks jällegi Lemminkäise tapmise järeleaimus. Selle voolu seisukohal asudes seletasin Sampo röövimist kui kombinatsiooni, milles on ühendatud päikese vabastamine Jumala poja läbi ning Väinämõise laevasõit, kusjuures viimane aine omakord oleks tekkinud kombinatsioonist, milleks Lääne-Soome legend Looja laevasõidust ning eesti laul kosilase venna laevasõidust ära on kasutatud. Samuti katsusin

põhjapoolsete laulu-piirkondade kosjavõitlust mitme erikihi kaupa lõunapoolsete piirkondade kosjalauludest üles ehitada. Need ja teised katsed põhjenesid, nagu juba tähendatud, ekslikul kujutlemisel järjesti loovast rahvafantaasiast. See oli viimaseks pääseteeks pärast müütilise ja ajaloolise seletusemeetodi kokkuvarisemist.

Kuid täiesti kõrvale heidetud ei olnud ajalooline seletuseviis siiski mitte. Julius Krohn rõhutas, et „Kalevalas“ leidub ka ajaloolist ainet, kuigi õige vähesel määral, nähtavasti selle tagajärjel, et soome rahvas poliitilisest ajaloost on saanud nii vähe osa võtta. Ainsad jäljed, kui kõrvale jätta Pohjola rahva ühtesulamine laplastega, esinevad riisus Untamo ning Kalervo vahel, mille peale piiritülid „Rootsi“ soomlaste ning „Vene“ karjalaste vahel teataval määral näivad mõjunud olevat. Lõpuks võib Lemminkäise ning tema kaaslaste sõjahimu kui ka tema paadi igatsust võitluse järele seletada kui mälestust soome vikingite röövkäikudest. Vanemas töös Väinämöise ning Lemminkäise asukoha üle tähendas Julius Krohn Soome ja Eesti kohanimed põhjal, et läänepoolsed suguharud palju varemini kui karjalased oma sõjaliste meresõitude läbi kuulsaks on saanud.

Samuti olen ajaloolist materjali otsinud Lemminkäise ja Kullervo tsüklist. Alguses otsisin tegevusevälja Soome lahe idapoolse osa mailt, kuid lõpuks leidsin selle Edela-Soome rannalt.

Kalervo ning Untamo vahelist võitlust kirjeldava laulu ingeri teisendites nimetatakse esimese kodumaad *Karjalaks* ning teise oma *Suomi*'ks. Vanemal ajal võis *Suomi*'ks ainult Põris-Soomet nimetada. Turust põhja pool leiame Laitila kihelkonnas vana *Untamala* küla, mille nimi keskaja dokumentides kihelkonna nimetusena esineb. Laitila idapiiril tähendatakse samuti vana *Karjala* küla nimega Mynämäki osakogudust. Kuid rahvalaulus *Suomi* vastandina nimetatud *Karjala* tähendab küll suuremat piirkonda. Setälä arvab, et siin võib keskaja dokumentides Uusikaupunki ümbruse äratähendamiseks tarvitatud nime *Kalandi* või *Kalas'*e moonutust oletada. Sama nimi esineb laulus puhtrootsi kangelase (*uros umpiruosalainen*) kosjakäigus *Kalaniemi* kujul.

Agricola nimetab *Kalandi* elanikkude kõrval „saarlasi“ (*Lootolaiset*). Neid oli varemini kristianiseeritud kui mannermaal asuvat rahvast *Soomalaiset*; nendest alatasa kiusatud, võisid nad paadi või laeva abil otsekohe Rootsi pageda oma sõpradelt ja sugulastelt kaitset ning toetust

otsima. *Luotola* nime leiame ka Ida-Soome ja Arhangeeli lauludes saare või saarestiku äratähendamiseks, millel rahvastki oli asumis. Kuid et asisõna *luoto* ida-soome keeles ainult elanikkudeta kari äratähendamiseks tarvita- takse, siis peab käsituse all olev pärisnimi Lääne-Soomes tekkinud olema. Agricola sellekohase tähenduse järele tähendas *Luotola* nimi keskajalgi veel Turust lääne pool asuvat saarestikku.

Rahvalauludes tarvitatakse nähtavasti pärisnimenäna veel teist „saare“ tähendusega asisõna *Saari*. Kaukamoise laulus soovitatakse sellele kangelasele tema isa endisesse varju- paika *Saari*’le põgeneda. Kuid seal ta võrgutab sada neitsit, tuhat mõrsjat ning peab jällegi „sügavamale Rootsi- maale, Eestimaa keskele“ põgenema. Kuid vähe jääb saari säärase elanikkudearvuga valida. Ennemalt mõt- lesin *Hiumaa* või *Saaremaa* peale, kuid pärast jõudsin arvamisele, et Saari nime all Ahvena saari mõeldakse. Laulukangelane *Ahti*, kõrvalnimega *Saarelainen*, ei esine mitte ainult Saari kuningana või vanemana, vaid ka Luo- tola hõbeda omanikuna. Niihästi soome kui ka eesti lau- ludes seatakse *Suomi* ning *Saari* teineteisega kõrvu.

Kuid Läänemeres on veel neljas suur saar olemas, nimelt Gotland. Temal on rahvalauludes isenimi *Vuojola*. Nagu K. Grotenfelt on näidanud, on Rootsi maa-õiguse vanades soome tõlgetes soomlaste ja Ahvena meeste ehk saare rahva (*luoto cansa*) vahel rootsikeelne Gotlandi saar- laste nimi *guta* soome keelde sõnaga *wiolaisset* (1548) ehk *wiololaisset* (1602) edasi antud. Jusleniuse sõnastikus (1742) esineb sõna *vuojonkiwi* tõlkega: „lapis sectilis“. Saaremaal tuntakse *ujukäi* käia ehk tahu tähenduses. Lõnnroti sõnas- tikus on *Voionmaa* tõlgitud „Öland“, kuid Wiedemanni eesti sõnastiku järele tähendab *Ojamaa* ehk *Ojumaa* Got- landi saart.

Edasi tähendab Grotenfelt, et *kauppi Vuojolainen* laulus Hiisi põdra püüdmisest Gotlandi kaubandusega kokku sünnib. Juba paganuse ajal ulatusid ka soomlaste meresõidud Got- landi saareni, mis enamalt Läänemere kaubanduse kesk- kohaks oli. Gotlandi rikkad varad, millest võrratud rahaleiud praegu veel tunnistust annavad, meelitasid neid sinna. Pärast kindlakstegemist, et „Kalevala“ kõige suurem ettevõtte, *Sampo* röövimine, algupäraselt mitte *Pohjolasse*, vaid *Vuojolasse* oli sihitud, võis soome kangelaslaulude jaoks kindlat geograafilist ning ajaloolist alust oletada.

Nende laulude tegevusevälja kuulus peale Gotlandi ning Ahvena saare, Edela-Soome saarestiku ja Turu ning

Uusikaupunki ümbruse ka veel *Väinä* ekk *Väinölä*, mille järele „Kalevala“ peakangelane on nimetatud. Kuna Düüna't eesti keeli *Väinä jõe*ks kutsutakse ja tema suus asuvat saart 13. aastasajal, nagu Mikkola on tõendanud, liivi keeli *Osmesaare*ks hüütud, pidasin mina veel hilja aegu võimalikuks *Väinölä*'t Riia ümbrusesse paigutada.

Kuid kui *Luotola* seletus õige on, siis ei tohi paralleelselt tema nimega esinevat *Väinölä*'t mitte kaugelt otsida. Düüna jõe le vastab tähtsuse poolest Lääne-Soomes Satakunta maakonnas asuv Kokemäki jõgi, mille suu küll *Väinä* nime ära teeniks. Selle ees avaneb meri ilma saarte ahelikuta, mis alles lõuna pool randa ümbritseb. *Väinölä* paralleelnimi *Ulappala* ‚vaba mere kodu‘ rõhutab seda omadust. Tähendus *Väinä* väljade kui ammugi muinasajal haritud viljapõldude kohta sünnib väga hästi Kokemäki oruga kokku, mis Soome kõige vanema kultuurikeskusena esineb.

Siit leiame edasi *Pirkkalaste*, rootsi keeli *Birkarlar*, kodu, kes keskajal Põhja lahe põhjarannal esinevad, varustatud olles eesõigustega mitte ainult kauplemiseks laplastega, vaid ka nende maksustamiseks. Laplase pikaldases vihavaenus vana Väinämöise vastu peegeldub seegune alluvuse-vahekord vanemal ajal.¹⁾

Laplaste maksustamise õiguse tõttu suutsid Satakunta suurtalupojad oma endist võimu ning jõukust keskaja kestusel ikkagi veel osalt alal hoida, kuni Gustav Vasa selle eesõiguse Rootsi riigi kasuks konfiskeeris. Kuid tänapäevani püsib nende järeletulijate keskel teatav aristokraatlik iseteadvus. Keegi hulgas, kes kogu Soomemaa jalgsi läbi oli käinud, tõendas, kuskil ei olevat nii uhkeid talupoegi-mõisnikke kui Satakuntas. Ütlused *Euran isoset, Kokemäen ylpiät* ‚Eura uhked, Kokemäe ülbed‘ annavad tunnistust säherdustest ettekujutustest nende naabritegi juures.

Mõtte, *Väinölä*'t Satakunta maakonda paigutada, sain J. Jaakkola arhiivi-uurimustest, kes mitmesuguseid „Kale-

1) Muinasloos Egilist jutustatakse, kuidas Torolf Kveldulfi poeg, kelle kohuseks oli laplastelt maksusid Norra kuningale sisse nõuda, laplaste juures viibides (875. a. ümber) kainulaste kuninga *Faravidi* käskjalgu kohtas, kes teda üles kutsusid sõjakäiku karjalaste vastu ette võtma. Nähtavasti võistlesid nimetatud kolm rahvast juba sel ajal laplaste maksuvõtjatena ja võitlesid isekeskis. Niihästi norralaste kui ka karjalaste asukohtadel oli pikk teekond Lapimaale, ja ei ole mitte võimatu, et kainulaste kuningas *Faravid* (vahest *Kaukamoise* tõlge) elas sama kaugel Pirkkala piirkonnas, hällisemate Lapi sõitude keskkohas.

vala" nimesid perekonna- ning kohanimesedes esinemas on leidnud, m. s. *Eskil Väinä* Karkkus (1575, 1584), *Väinebäck* (1587) ja *Ilmari* (1589) külanimena Pirkkalas, *Jöns Joukahainen* Hämeenkyrös (1584) ning *Joukonen* nimeline talu Kankaanpääs. Ei ole tarvis kõrvale heita võimalust, et siin tegemist on rahvalauludes esinevate kangelaste järeletulijatega.

(Järgneb.)

K. Krohn.

Suburgi perekond.

Kirjutanud Lilli Suburg.

9

XII. ¹⁾

Pärnu Põllumeesteseltsil, mis juba 1870. a., 3 a enne Jakobsoni Vändrasse tulekut, oli asutatud, olid üks ja teine presidendiks olnud, kuni viimati kohase põllumehe puudusel Vändra tummadekooli direktor Eglon esimeheks valiti. Jakobson astus muidugi ka varssi seltsi ja algas seal puhastamistööd. Ta leidis, et esimees mitte õiges eesti maamehe vaimus seltsi ei juhatanud ja iga väikese vaeva ja sõidu eest liiga suurt tasu võttis. Peagi oli siis koolmeister seltsi juhataja kohalt kõrvaldatud ja Jakobson ta asemele valitud. Muidugi puhuti nüüd seltsile kohe kui teine hing, teine jõud sisse, pandi näitusi toime, peeti neid vahel ka Vändras. Jakobson oskas mehi õigele kohale seada, neid rahva seast välja valida. Nii õppis ta üht nooremat, jõukamat kohaomanikku tundma, kelle ta enesele aegamööda päris paremaks käeks valis, nimelt näituse toimetustes. See, M. T., oli ka tõesti üks enam ärganud tõsisemeeleline, väga armsa tegumoega, meeldivakujuline noormees. Tal oli kaunis koht suure jõe kaldal, kus tal ka telliskivi-lööv oli (sealt võttis Jakobson enesele „Kurgja“ majade ehitamise juurde telliskiva). Seltsis valiti M. T. kassameistri abiks ja näituste hoonete ehitamise peajuhatajaks ja toimetajaks. Jakobsoni läbi saime ka meie temaga tuttavaks. Olime temaga „Kurgjal“ koos ja ta hakkas ka meil Waldburgis käima.

1) Käesoleva kirjutuse esimene pool ilmus Eesti Kirjanduse 1923. a. 5.—12. nr. is.

E. K. tolm.

Ei tea just, missuguseks avalikuks piduks see oli, kus Jakobson ja Tampu endile toredad kalevist eesti kuued, punaste nõõride ja vasknööpidega, valged seemisnahksed püksid ja peened kallist nahast poolpikkade säärtega saapad lasksid teha. Oi, kui toredad mehed, kes endid seal sala- mahti eesti muistseteks vanemateks nimetasid, neis ülikon- dades välja nägid!

H. D-ga, kel õnneks oli läinud ühe ilusa, 19-aastase, saksa ülem-metsavahi tütre abikaasaks kosida, ei olnud Suburgid mitmed aastad enam kokku puutunud. Seal juhtusime, natuke enne tutvust Jakobsoniga, Diesfeldtidega ühel talupulmal kokku saama. Meile esiteldi proua D., ilus, kena moega naisterahvas. Pidime teda juba viisakuse nõudel paluma Waldburgi tulla. Abielupaar ei lasknud end kaua oodata. Ja sealt algas läbikäimine. Jakobson oma mõrsja ja selle õega tegi ka K-s oma visiidi ja oli pr. D. perenaise-tublidusest päris vaimustatud. Kõik oli korras.

Kohkusin aga väga ära, kui mulle Jakobsonide poolt märkus tehti, et T-st ja mu õest Juliest passiv paar võiks saada. Ma rääkisin vastu, katsusin õele neid eluraskusi, mis tal niisuguses abielus oodata, ära seletada. Siis jäin vait. Ma ei pidanud oma õiguseks nende saatust juhtida katsuda — neil olgu oma vaba valiku õigus. Ka oli meie kallis emake selle poolest teisiti, kui mõned teised tütarde emad: tema ei sobitanud endale väimehi, ei varitsenud selle järele, et neid siit või sealt saaks. — Minu kohta kuulsin teda korra teises toas ühele tutvale, kes minu kosilastest temaga rääkis, ütlevat: „See oleks mul see kõige õnnetum päev elus, kus ma peaksin Lilli laskma mehele minna.“ Mõtlesin iseendas: „Ära karda, mamma- kene, seda õnnetut päeva ei saa sa minust iialgi näha.“

Ometi sai mu õest ja T-st paar. T. oli üsna armas, pehmeloomuline mees, oma abikaasa vastu nii hea, kui ta mõistis, aga ümbrus — vennad ja teised, kelle hulka ta mu õe elama viis, ja — Waldburgi kuri saatus mõjusid ka nende elu peale. Ja — õde kandis üht teist, kõrgema hari- dusega meest, kelle kadedad kiusajad eemale tõrjusid, kuni surmatunnini südames — poolteed oli ta ka koduse õnnetu elukorra üle meelt heites mehele läinud.

Kõige suuremaks õnnetuseks võttis T. enesele Pärnu õllelaagri, et Vändra õlut seal 10.000 rbl. eest aastas läbi müüa. Seesuguseks kauplemiseks ei olnud mehel aga osavust ja — nad kukkusid nii sisse, et viimati koha pidid ära müüma ja linna elama kolima. Õnnetu õekene, mis valusid on ta hell süda pidanud ära kannatama! Jakob-

soni aatel pidita talukohale minema kultuuri ravitsema. Selleks läheb vastuvõtlikku ümbrust tarvis. Sellest silmapilgust alates, kus tema kihlus T-ga ära peeti, lõi D. kadedus ja viha jälle lõkkele — ja ta hakkas oma kuritegu Sikana kõrtsist peale — alustas viina ja õlle võimul hässitamisi.

1878. a. viimastel päevadel sain Pärnu trükikoja omanikult, „Pärnu Postimehe“ väljaandjalt Bormilt kirja, milles ta mulle „Pärnu Postimehe“ kirjutamist pakkus. Tahtsin ta pakkumise kohe naerdes tagasi lükata, läksin aga siiski veel enne „Sakala“ väljaandjalt Jakobsonilt nõu küsima. Sealt tuli jälle sündus: muud kui võtke pakkumine vastu. „Küll teie selle tööga valmis saate.“ Ei usu, et tark mees minu oskusest ja võimisest nii üleäära palju arvas, vist oli tal selle nõuandmisega ikka ka omakasu meeles: väike vastane kaob ehk sel viisil tal tee pealt eest ära. Pea tuli ka Reinwald kui Jakobsoni usaldusemees oma kirjadega, sundides tööd vastu võtma. Borm tuli teist korda oma tungiva pakkumisega — ja minakene läksin võrku.

1879. aasta sai mulle rängaks töö- ja võitluse-ajajärguks. Kodukool, hoolas ajalehtede lugemine, igaks esmapäevaks „Pärnu Postimehe“ käsikiri valmis kirjutada. Noh, tööst oleks ikka võitu saanud, kui seda oleks rahulikult võinud teha, aga — seal tulid rõhumised Bormilt, kiusamised kõrtsiorjadelt ja -pidajatelt, võitlused mitmelt poolt. Kange sulesõda Jannseni ja Jakobsoni vahel oli kõige kõrgemale tipule tõusnud. Oli aga ka see Jannsen! Ta mõnitas ja haugutas koguni Jakobsoni „rahvause“ tõstmise püüdeid. Oh, kui tolle aja võitluste peale tagasi mõtlen, siis pean ikka tunnistama: Jannsen oli päris võimetu rahvamees, Jakobson aga tõsise, tulise ja kindla tahtmisega võitleja — kõigi vale ülevõimude vastu. Mina kirjutasin oma „Postimehekeses“ Jakobsoni poolt, Lorenzson, kui vastutav toimetaja, oli kirjatäki nägemata läbi lasknud pageda, pani aga lehe teise numbrisse kiidulaulu Jannseni üle. Bormilt sain noomituse, ja sest saadik ei pannud Lorenzson oma nime enam lehe alla. Trükikoja sellid noppisid käsikirjadest viimase kui rahvusevaimulise reakese välja, mis mõni mees oli sisse saatnud või mis ma ise olin kirjutanud, ja toppisid tühja-tähja sõnumeid asemele. Seal tuli veel viimane äpardus, et mind Pärnu linna vogteikohtu ette kutsuti. Olin ühest Reinwaldi kirjast paar reakest lehte üles võtnud, milles sellest räägiti, kuidas V. linnas praegu üks postiametnik, kes kirjade pealt margid ära rebinud ja kirjad varemete mägede peale õõnsasse puusse

ära oli peitnud, trellide taga istuvat. „Pärnu Postimehest“ olid vene lehed tüki edasi viinud, kuni asjalugu ülema postivalitsuse silme ette oli jõudnud. Viljandis päriti järgi. Seal salati asi ära. Sel kombel jäi „P. Postimees“ valedikuks ja pidi selle eest vastutama. Lorenzson lõi enese vastutamisest täitsa lahti, mina pidin ette astuma. Õnneks oli mul veel Reinwaldi kiri ette näidata ja tema juhtis V. landratikohtus jutu otsa laadaplatsile, kuhu ta ära kadus.

Toimetus läks ikka piinlikumaks, kuni kõrtsivennad ta üsna inetuks tegid. Olin korra kõrtsikoledeste vastu kirjutanud. Seda ei jõutud ära kannatada. Juba eespoolnimetatud Sikana kõrtsist hakkas põrgutuli meie perekondliku elu peale voogama. Meie vana papake, kellel talupoeglikus ümbruses tema vääriiline seltskond puudus, hakkas ajaviiteks ikka tihedamini Sikanas käima. Seal kogusid endid joomasõbrad tema, „vanahärra“ ümber kokku, „trakteerisid“ teda ja hässitasid teda tütre, selle „P. Postimehe“ kirjutaja vastu vihale. „Kas see veel kellegi naisterahvas on, kes raamatuid ja ajalehti kirjutab ja mõisahärra häid kõrtse laidab. Niisugune hirmus loom aja majast välja.“ — Seda ei teinud papa küll mitte, — selleks olin temale ikka veel liiga kallis, aga pahuraks muutus ta viimaks viina mõjul, päris joomahaigeks. Ei saanud ta omaksed, kes temale enne nii kallid olid olnud, temast enam armast, lahket nägu nähagi. Ja kõrtsi juures, kuhu ma oma lukus postipaunakese valla postimehele vastu pidin saatma, lõhuti lukk lahti ja ähvardati vanamehekest, kes pauna sinna viis, kõiksuguste koledestega, nii et see, mu vana sõber Jakob, enam kõrtsi sisse ei julgenud minna, vaid ka kõige pahema ilmaga õues postimeest pidi ootama.

„Sakalal“ oli Aleksandri kooli pärast peale targemate meeste ka imelikkude meestega vaielda. Seal astusid tuhandekeste rahvuslisele iseteadvusele ärganud hingede seast üks Paistu koolivanem Pärt Suia ja Vastemõisa peakohtumes Purits päris lausa pärimisega välja, et asutatav kool pandagu ikka sakste võimu alla; Purits nõuab, et toodagu päris väljamaalt tublid saksa kooliõpetajad ja seatagu muidugi peenike haritud saksa keel kooli keeleks, — järe eesti keel ei kõlbavat muuks kui sõimamiseks jne. Pärt Suiat tegi „Sakala“ tubli „Nalja-Märt“ rahva ees naeruvääriliseks. 1879. a. laulupidul Tartus oli Reinwald muude südikate tarvastlastega Suia ühte „Vanemuise“ kõrvalisse ruumi saanud kinni panna, kust nad teda rahvale 10 kop. eest näha pakkusid. Olin minagi sel pidul ja sattusin selle jandi keerusse, aga Pärti ei saanud siiski

näha: mehike oli putkama pääsnud, üle pea-kaela lin-nast välja põgenenud. Niisuguseid imeloomi ei saa meie ajal enam näha — meil uuritsevad ainult mõned mutid salamahiti mõne eesti võitleja venna jalaaluse õõnsaks.

Jah, Suia ja Puritse taolised ärkamata hinged ei saanud juba vägimeest kukutada, aga seal olid võimuka-mad sõjaleerid, kel salakaebuste abil korda läks „Sakalat“ ülemuse ees kardetavaks organiks värvida, nii et „Sakala“ kinni pandi — 8 kuuks; maist 1879 kuni aasta lõpuni oli ta uurimise all. See oli meile kõigile, tema poolehoidja-tele, ootama ränk löök. Nagu oleks terve Eesti vangikotta mõistetud — kõik kadunud.

See suvi otsa oli Jakobson „Kurgjal“ tubli põllumees. Sel ajal käis ka Dr. Veske tal oma keeleuurimis-reisil külaliseks. Sealt tuli ta siis ka Piista Jürgensteinide ja Tahkuse Tampu, mu õemehe, kaudu Waldburgi. 3 päeva viibis ta lõbusalt meie seltsis, jagas lastele kompvekka ja puhus vanemate inimestega mõnusat juttu. Kui talt küsisin, kas ta nii suur maiustaja on, et teekäigul kompvekka taskus kannab, siis seletas ta mulle, et ta kompvekka lastele jagavat, et sel teel emade südameid võita, et need teda ikka ka toa uksest sisse laseksid tulla. Sai meie möldri naise emalt, endiselt pulmades ja pidudes laulikult, ligi 100 vana laulu ja mõistusõnu, mis Mats Tõnisson talle aitas üles kirjutada. Seal juhtus ka üks vene haritlane, suur keeletark ja filosoof, mis ta kõik oli, meil olema, et eesti keelt õppida. Olin tema kaudu ülemalt poolt luba palunud eestikeelse naisterahva-lehe väljaandmiseks, ja tema oli ennast kohe kaastööliseks pakkunud. Ta oli ka rahamees; aga ta eesti keel oli veel puudulik. Luba ei tulnud. Seda kõik avaldasime Dr. Veskele ja tema, hea mees, pakkus kohe oma nime — vastutajaks toimetajaks. Arvas kindlasti, et tema nime peale luba tulevat; aga mina lõin kartma ja jätsin asja katki. Oli ka õige, sest teise aasta algusel olime peavarjuta maailma-rändajad.

Kodune elu oli juba väga sasis. Isa oli koha valitsemise kihelkonna-kohtu ees küll ise heatahtlikult poja kätte annud, aga kiusajate hässitusel segas ta ennast purjus peaga ikka takistavalt põllutöösse — ajas mõnigi kord töölised kõige kibedama töö juurest laiali. Vaene ema, kes oma kepi toel ka igal pool platsis oli, ja vennad, kes töömeestel hoolsasti ees käisid, kui valusasti said nad kannata-tada! Missugused head vennad olid nad õdedele! Väikesest saadik harjutatud tütarlastele, kui ihuliku jõu poolest nõr-gematele ja tundmuste poolest õrnematele olevustele, igal

pool toeks ja kaitsjaks olema, olid nad meie vastu üli-tähelepanelikud, pärisid iga kurva näo-ilme põhjuse järele, et trööstida ja meelt lahutada. Kui armsasti istusid nad kõik, õed ja vennad, talveõhtuti näputööd tehes — ka vennad õmblesid pärlitest vöösid või heegeldasid endile püksitraksisid — minu kui kõige vanema ümber koos, kuna mina neile mõnd tähtsat, õpetlikku juttu ette lugesin või midagi, mis ise olin lugenud, neile jutustasin. Need olid meie kõige õnnelikumad tunnid kurvas elus. Vanemad istusid siis papa kambris niisama armsasti, nõu pidades ja mees naisele tulevate päevade kohta tea mis häid lubamisi andes, mis aga Sikana viina- ja õlleklaasidesse kõik ära uppused.

Jah, nagu juba eespool kord tähendatud, poegades voogas isa veri — ka nemad jõid, küll mitte kõrtsis, kus isa neil ees istus, ega sinna tikkudes, vaid ainult juhuliselt — pidudel jne. Vanemal, peremehel, oli aga veel üks õnnetu omadus: ta laskis ennast raha peale kaardimängule ahvatella, ja niisuguseid pörgukoopaid leidis meil ligikonnas kaks: esimene Vändras „kirikukõrts“, teine Tori maa peal talvise Pärnu tee otsal, oma püüniseid kõikide meeste järgi, kellel vähegi raha taskus oli, välja visates. Hir-muga ootasime sellepärast venda iga kord tagasi tulevat, kui ta Väandra vallamajasse pearahasid või muid maksusid läks viima või linadega ehk viljaga linna läks. Nii ei tulnud ta kord Väandra ei pooleks öökski tagasi. Siis võtsid Julie ja Laura hobuse ning sõitsid kesköö ajal kirikukõrtsi — 14 versta Waldburgist. Leidsid sealt venna purjus olekus, vallakirjutaja ja paari kohtumehe seltsis kõrtsi saksakambrist kaardilaua tagant. Iialgi ei katsunud meie, õed, oma vendi tapeldes pahalt teelt tagasi hoida, — neil läks juba isa ikka pahuramaks muutuva olemuse all ennem palju troosti tarvis kui noomimist, kui need päris ärajooksmisest pidid tagasi hoiduma.

Mitte üksinda meie vend ei sattunud kirikukõrtsi püünisesse; seal mängisid kirjutaja ja kohtumehed mitme noore perepoja käest pearaha ära, enne kui need rahaga vallamajasse said. Et ise endid ka päästa, kaebasid vend ja õemees kiriku-kõrtsimehe peale seda kohtusse. Ja et see juba kolmas kaebus juhtus olema, mis sinna jõudis, tehti kõrtsimees kohast lahti. Noor mõisahärra aga, ise tuttav tubli kaardimängija, kinkis mehele talukoha ja saatis ta suure auga sinna elama. Suburgi perekonna vastu aga asutati salavandeselts: ta pidi Väandra maa pealt ära saadetama. Ja see saadanlik nõu läks neil hästi korda, neil

südametunnistusetä kiusajatel. Heitsid ju kõik ülemad võimumehed, kes juba Jakobsoni sõpruse kui ka „Liina“ raamatu läbi ärritatud olid, vandeseltsi nõusse. Uudismaa kultiveerimine ja ehitused olid palju kulusid teinud, nii et isakene koha peale ka laenu pidi võtma. Kõige õigem oleks olnud, et ta selle laenu, mõne tuhandekese, oleks krediitkassast võtnud, millesse koht veel ei olnud üles võetud, aga ta laenas selle raha obligatsioonide — ainult kahe — peale kaupmeestelt. Seda teades võttis vandeselts enesele meie peakiusaja, vihamehe, kelle me tema kihutuste pärast majast uuesti olime välja visanud, ninameheks; see ostis ühe 2000-rublalise obligatsiooni ühelt Pärnu kaupmehelt ära ja tormas kohe kohtuga Waldburgi kallale. Kuid mõisahärra, kelle süda ometigi veel vanemate mälestuses Suburgide poole hoidis, astus kaveerides meile appi. Kui nüüd kiusajad ära nägid, et nad sel teel Suburgidest võitu ei oleks saanud, siis leidsid nad teise nõu. „Peame vanamehe niikaugele kihutama, et ta koha ära müüb — vaat’, siis peavad nad siit ometigi ära kolima. Ja selle nõuga algab saadanlik mäng meie perekondliku elu vastu. Oli ju juba meie haritud inimeste eluviis, millest toored võimud endid iseenesest eemale hoidsid, neile eemalolijatele päris ohakaks silmis, kuna meie oma rentnikkude ja kandimeestega kõige soemas kaastundmuses koos elasime. Niipea kui need kandimaade rentnikud võla pärimisest sõnakese kuulda said, tulid nad „papa“ juurde — ka nemad nimetasid meie vanemaid papaks ja mammaks — ja palusid, et tema oma võlad nende maade peale ära jagaks, nagu suured mõisad seda oma maadega teevad — nad aitaksid kõik ära maksa. Oleks ka sedaviisi aidatud olnud. Papa oli kõigega nõus, niikaua kui ta kurjategijate (ei või neid teisiti nimetada) mõju all ei olnud.

Seal tulid kõige noorema õe pulmad ühe kaugelt mõisavalitsejaga. „Noh, nüüd tuleb neile abi veel võõrsilt, nüüd tarvis rutata.“ — Pulmaõhtul tuli mõisast käsk, Suburg tulgu veel täna härra juurde väga tarviliku asja pärast. Midagi ei olnud teadupärast, mis seal tegemist oli. Kiusumehed olid papat juba kõrtsis pehmeks teinud ähvardustega: „Küll sa näed, kuidas sind aia äärde visatakse; poja kätte oled kihelkonna-kohtus juba oma koha talituse annud, küll sa näed, kuidas naine ja lapsed su nurka viskavad. Katsu ometigi koht ära müüa, siis saad rahagi veel oma kätte.“ Sellest aimas ta siis ka ikka natuke, mispärast teda mõisa kutsuti. Ta nimetas omastele koha müümist, mille peale aga abikaasa, poeg ja väimehed talt

sõna võtsid seda mitte teha. Teisel õhtul sõitis 68-aastane, pulmade läbi juba väsitatud, vanakene noorpaari kuni kirikukõrtsini — selle pühadust-teotava nimetusegi vastu ei protesteerinud meie pastorid — saatma. Seal luuras kohahimustaja: kõige rikkam Vana-Vändra talunik, kel kümned tuhanded pangas olid ja kellelt vend ja õemees obligatsiooni väljalunastamiseks laenu olid käinud küsimas, oma nõudmistega. Kui lapsed olid edasi sõitnud, tulid saagi-varitsejad oma urgastest välja, jootsid vanameest veel oma põrgulakkega, mis ikka pajas rummiga segatud, vedasid ta siis ree peale ja sõitsid mõisa, kuhu nad kesköö-tunnil jõudsid. Härra istus seal oma kirjutuselauas, valmiskirjutatud kontraht ees. Müüjale, kes mingist enam aru ei saanud, loeti kontraht ette, pisteti sulg peosse ja kästi teda oma nimi kontrahile alla kirjutada. Härra võttis käsi- raha vastu. See kõik sündis keskööl. Suburgi küüdimees, kes uinuja vanakese koju jõudes teiste abil tuppa sohvale kandis, tunnistab praegu veel selge sõnaga (võib-olla ka veel kohtuniku ees) seda tegu. Hommikul lausub papa mamma vastu: „Mul on, nagu oleksin ma koha ära müü- nud.“ — „Mis jampsijuttu sa räägid,“ vastab mamma, „kus sa teda õõsi võisid müüa.“ — Sedaviisi jäigi asi perekonnale teadmatuks.

Uue aasta algusel sõitis vend õemehe juurde Lanne- metsa, et seal mõni kuu aega põllumajanduse raamatu- pidamist õppida. Küünlapäeval tuleb ostja poolt keegi ruumi pärima. Venda, peremeest, ei ole kodus, mamma langeb maha. Seal pidin mina, kui kõige vanem laps, kodus asja etteotsa astuma, kuhu ma sunnitud olin kuni lõpuni jääma. Kirjutasin vennale — kirju ei saadetud Vändrast edasi. Läksin härralt müügi üle järele pärima, kuidas lugu sellega õieti olevat. Härra kinnitas müügi tõeks ja saatis mu kihelkonna-kohtu härra juurde kauba kinnitamisele vastu rääkima, kust mind vallakohtusse kihu- tati, kus asi pidi üles võetama. Alles, siis, kui kihel- konna-kohtus laste eesõiguse pärimisega ostmises ette astusin, jõudis vend mulle kõrvale. Teda võeti ainult minu assistendina kuulda. „Teile, lastele, ei müüdagagi kohta,“ oli vastus minu nõudmise peale.

Kas kirjeldan teile, õnnelikumad suguõed, kellede perekondade pead mitte mõisnikkude viinaköökidest või kõrtsides alkoholi läbi ihulikult ja vaimlikult pole ära kihvtitatud, seda koledat kojusõitu kihelkonna-kohtust hõis- kajate, võidurõõmsate joomarite seltsis läbi ööpimedate

metsade, üle konarlikkude põldude — üle 30 versta maad. Süda tahtis valus selle üle lõhkeda, kuidas ema ja õdesid veel kodus trööstida. Ei ma jõua teile seda kirjeldada — katsuge ise sellest aru saada. Kohus andis kogunigi valju käsu, et ema laste ja oma kraamiga (mis oli siis tema kraam, seda ei tähendatud) 4 nädala pärast majast peab ära kolima. Sellest polnud juttugi, et mees oma perekonnale eluaset peaks muretsema. Ema, naise õigusest, kes ometigi mehega üheskoos töötades (meil oli ema ise veel abielule varanduslise põhja pannud) varandust oli korjanud, ei hoolitud vähematki, teda ei nõutud müümise juures — ehk ta küll oli kihelkonna-kohtus nõudmas käinud, et ta joomahaige mees eestkostjate alla pandaks, niisama kui pärijate eesõigusest ostmises ei hoolitud. Mees oli aina üksi perekonna, naise pea, kui tal ka enam tervet mõistust ei olnud, kes varaga teha võis, mis ise tahtis, tervest perekonnast hoolimata. Kas veel enam võib ära kohutavalt pea õiguse ülekohtune, täitsa vildak seadusepunkt silma paista, kui säärasel juhtumisel, nagu see Suburgi õnnetut perekonda trehvas? Pean siiski siia juurde lisama, et seaduseparagrahvid ikka ka meid oleksid võinud kaitsta, kui seadustega ümberkäijad võimumehed oma kohust oleksid täitnud ja mitte oma tagakiusamis-himule voli ei oleks annud. Seadusel on ju, nagu üks pilkaja kord ütelnud, vahast nina, mida sinnapoole võib pöörda, kuhu teda tahetakse pöörda.

(Järgneb.)

Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastusel ilmuvaist raamatuist on käesoleval ajal

a) triikis: A. Reinwaldi luuletused; Anna Haava luuletused; Koidula: Luuletuste kogu; V. Hugo: Hernani; Z. Topelius: Velskeri jutustused, I osa, II lugu; Edda; A. Järnefelt: Isamaa; Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamat; Tartumaa, I osa koguteosest „Eesti“; Eesti rahvalaulud, Dr. Hurt'i ja teiste kogudest; Kodumaa õistaimed; V. Hugo: Jumalaema kirik Pariisis; Cervantes: Don Quijote; J. Verne: 80-ne päevaga ümber maailma; Scott: Ivanhoe; B. Shaw: Inimene ja üllinimene.

b) osalt triikivalmis, osalt valmimas: V. Korhonen: Metsas ja õues; A. Lydecken: Tähtede ilmas; Rolandi laul; Jensen: Jääliugustik; E. Öpik: Päike uuemate uurimiste valgusel; M. Veske laulud; H. Balzac: Sagraan-nahk; Marryat: Tüürimees Tubli; A. France: Le manequin d'osier; Payot: Tahte kasvatajast; Eino Leino: Simo Hurt; G. Maupas-sant: Vee peal; Wells: Maailmade võitlus; J. London: Kui jumal naerab; B. de Saint-Pierre: Paul ja Virginie; Lewis-Sinclair: Main Street; Fr. R. Kreutzwald: Viru lauliku laulud; Shakespeare: Hamlet; Aho: Panu; Scott: Talisman; Lamb: Shakespeare draamade ümberju-tustused; Dumas: Kolm musketeri; L. Koidula: Säärane mulk; L. Su-burg: Liina; Shakespeare: Suveöö unenägu; J. V. Luce: Saaremaa jutu-raamat I ja II; Strömgren: Astronoomilised miniatüürid; V. Nernst: Maailm; Pakkala: Lapsed; J. Verne: Saladuslik saar; Flaubert: Sa-lammõ; L. Suburg: Maarja ja Eeva; Jak. Tamm: Kirjatööde kogu II; Zola: Germinal; E. Aspe: Anna Dorothea; P. Loti: Islandi kalurid; A. France: Kui jumalad janunevad; Goethe: Noore Wertheri kannatused; Goethe: Egmont; Dante: Uus elu; A. Strindberg: Üksi; M. Cervantes: Novellid; A. Järnefelt: Isamaa; F. Hertzeg: Paganad; Eesti avalikud tegelased; Ibsen: Keiser ja Galilealane; Eesti Ajaloo lugemik I. W. Shakespeare: Kuningas Lear.

c) otsitakse tõlkijaid järgmistele töödele: S. Petõfi: Valik luuletusi; Lehtonen: Soome muinasjutud; W. Shakespeare: Macbeth; Jensen: Müüdid, jahid ja teised jutud; Shakespeare: Julius Caesar.

Seltsi liikmemaksu suurus: 1918. ja 1919. aastal à 5 mk.,
1920. aastal — 25 mk., 1921. ja 1922. aastal à 50 mk.,
1923. ja 1924. aastal — 100 marka. Eluaegne (ühekordne)
liikmemaks 2000 marka.

Eesti Kirjanduse Seltsi

asjaajamise büroo ja kirjastusladu

asub Tartus, Jaani tän. nr. 26.

Telefon 601.

Avatud äripäeviti kella 9—3.